

Vinicije B. Lupis

Institut društvenih znanosti
Ivo Pilar - Područni centar Dubrovnik
Institute of Social Sciences Ivo Pilar
Regional Centre Dubrovnik
Od Kaštela 11, Dubrovnik, HR - 20000
vinicije.lupis@pilar.hr

Elvis Shala

Arheološki institut Kosova
Archaeological Institute of Kosovo
Rr. Nazim Gafurri n.n.
Muzeu i Kosovës, Pristina, KS - 10000
elvis.shala@gmail.com

Moćnik Sv. Križa u dubrovačkome dominikanskom samostanu

Autori u radu obrađuju moćnik Sv. Križa (dubrovačka dominikanska stauroteka), u formi patrijarškog/nadbiskupskog dvorednog križa koji po svemu sudeći potječe iz crkve sv. Petra i Pavla u Prizrenu. Ova stauroteka ima svoju zanimljivu povijest, jer je prvotno bila vlasništvo srpskog kralja Stefana Uroša Milutina II. (1282. – 1321.), potom je početkom XIV. stoljeća darovana crkvi sv. Petra i Pavla, a negdje polovicom XV. stoljeća donesena je u Dubrovnik. Stauroteka se u Dubrovniku isprva čuvala u dominikanskom samostanu Sv. Križa u Gružu do 1618. godine, a potom je pohranjena u dominikanski samostan sv. Dominika u Dubrovniku, gdje se i danas nalazi. Već u XVIII. stoljeću pobudila je zanimanje dubrovačkoga crkvenog povjesničara Serafina Crijevića, koji ju je opisao u svojim djelima Monumenta Congregationis S. Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum, saeculum (1728.) i Prologomena in sacram Metropolitim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae Provinciae Pontificum Historiam, dok je povjesničar Daniele Farlati spominje u šestom svesku Illyricum sacrum (1800.). Dominikanska stauroteka pobudila je posebno zanimanje Stjepana Skurle, najznačajnijega dubrovačkog crkvenog povjesničara XIX. stoljeća, koji je godine 1868. o njoj objavio prvu i do sada jedinu studiju. Posebna vrijednost ove stauroteke leži u činjenici što je jedna od rijetkih precizno datiranih dubrovačkih renesansnih moćnika iz XVI. stoljeća providenih državnim žigom Dubrovačke Republike i što pripada jednoj vrlo uskoj skupini stauroteka - liturgijskih križeva vezanih za vladarski kult, gdje se natpisi darodavaca nalaze na bazi križa i odvajaju svjetovno od nebeskog. Naposljetku, neizravno su i dva moćnika sv. Luke iz Dubrovnika povezana s gradom Prizrenom, te tako s dominikanskom staurotekom čine jednu zanimljivu koine zapadnih i istočnih religijskih utjecaja Dubrovnika i Kosova.

Ključne riječi: Stefan Uroš Milutin II., stauroteka, Prizren, Gruž, Dubrovnik, Stjepan Skurla, dubrovački dominikanski samostan

The reliquary of the True Cross in the Dominican monastery in Dubrovnik

In this article, the authors have put their focus on the Dominican staurotheke from Dubrovnik, a reliquary housing the True Cross in the form of a patriarchal/archiepiscopal two-barred cross, which is believed to have its origins in the Church of Sts. Peter and Paul in Prizren. The staurotheke has an interesting history because it was initially in possession of the Serbian king Stefan Uroš Milutin II (1282–1321). In the early 14th century, the Church of Sts. Peter and Paul received the staurotheke as a

gift, from where it was taken to Dubrovnik around the mid-15th century and initially kept in the Dominican monastery of St. Cross in Gruž until 1618. It was later relocated to the Dominican monastery in Dubrovnik, where it has remained to this day. Already in the 18th century, the Ragusan church historian Serafin Crijević took an interest in this precious item and described it in his works *Monumenta Congregationis S. Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum, saeculum* (1728) and *Prologomena in sacram Metropolim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae Provinciae Pontificum Historiam*. The historian Daniele Farlatti also mentioned it in the sixth volume of his work *Illyricum Sacrum* (1800). The Dominican staurotheke particularly captured the attention of the most significant church historian of the 19th century, Stjepan Skurla from Dubrovnik, who published the first and only study on it in 1868. The particular significance of this staurotheke lies in the fact that it is one of the few precisely dated Ragusan Renaissance reliquaries from the 16th century and marked with the state seal of the Republic of Ragusa. Furthermore, it belongs to an exclusive group of staurotheke - liturgical crosses connected to the imperial cult, where the inscriptions of donors are placed at the base of the cross, distinguishing between the earthly and the heavenly. Finally, there is also an indirect connection of two reliquaries of St. Luke from Dubrovnik with the city of Prizren, which, together with the Dominican staurotheke, represent a fascinating blend of Western and Eastern religious influences of Dubrovnik and Kosovo.

Key words: *Stefan Uroš Milutin II, staurotheke, Prizren, Gruž, Dubrovnik, Stjepan Skurla, Dominican monastery in Dubrovnik.*

Uvod

U dubrovačkom dominikanskom samostanu čuva se više zanimljivih moćnika, među kojima je i moćnik Sv. Križa, koji je tema ove rasprave¹. Ovaj moćnik/stauroteka ima svoju dugu i zanimljivu povijest. Po svemu sudeći prvotno je bio vlasništvo srpskoga kralja Stefana Uroša Milutina II. (1283. – 1321.), sina Stefana Uroša I. i Jelene Anžuske. Potječe s početka XIV. stoljeća. Restauriran je, kako se vidi po dvama zlatarskim žigovima (puncama), u Dubrovniku 1548. godine. Bio je po predaji donesen u Dubrovnik nakon pada Srbije pod Turke, svakako prije 1521. (druga polovica XV. st.), te je darovan gruškome dominikanskom samostanu Sv. Križa, ali je oko 1618., iz sigurnosnih razloga, prenesen u dubrovački dominikanski samostan sv. Dominika, gdje se i danas čuva.²

Postavlja se pitanje kakve veze imaju dominikanci i Kosovo? U Srbiji dominikance nalazimo već krajem XIII. stoljeća, i to najprije u Brskovu, kod današnjeg Kolašina u Crnoj Gori, gdje su već 1285. imali jednu kuću s crkvom sv. Marije.³ Dubrovčanin nastanjen u Brskovu „Heinz de Bibianis“, predao je 1281. godine ondje podignutu kapelu sv. Marije dubrovačkim dominikancima, a tu je darovnicu potvrdio kotorski biskup Domnije, koji je obavljao jurisdikciju nad katoličkim župama u Srbiji: Brskovu, Rudniku, Rogozni, Trepči i Gračanicima.⁴ Budući da se taj lokalitet nalazio na putu kojim su dubrovački trgovci prolazili do svojih odredišta u unutrašnjosti Srbije, pretpostavljamo da im je on bio misionarska baza na putu do tih odredišta. Njihova misionarska orijentacija prema Srbiji ojačana je u prvoj polovici XIV. st. nakon što su ih franjevci protjerali iz Bosne.⁵ Papa Eugen IV. ih je godine 1441. u tu svrhu posebnim pismom preporučio biskupima i svećenicima u Albaniji i Srbiji.⁶ Jednim drugim pismom papa ih je preporučio nadbiskupima Bara i Drača.⁷ Među svim hrvatskim dominikancima koji su djelovali u tim krajevima isticao se Dubrovčanin Ivan Uljarović (Joannes Olearius), koji je godine 1451.

Introduction

The Dominican monastery in Dubrovnik houses several notable reliquaries, including the reliquary of the True Cross, the subject of this work.¹ This reliquary, also known as the “staurotheke” has had a long and intriguing history. Originally believed to be the possession of Serbian King Stefan Uroš Milutin II (1283–1321), son of Stefan Uroš I and Jelena Anjou, the Dominican reliquary of the True Cross dates back to the early 14th century. It was restored in Dubrovnik in 1548, as indicated by two goldsmith’s stamps (hallmarks). According to tradition, it was brought to Dubrovnik following the Turkish conquest of Serbia, certainly before 1521 (the second half of the 15th century). Initially given as a gift to the Dominican monastery of the Holy Cross in Gruž, it was later moved to the Dominican monastery of St. Dominic in Dubrovnik around 1618 for safety reasons, where it has remained to this day.²

The first question one might ask is what the connection between the Dominicans and Kosovo was. It is worth noting that the Dominicans had established a presence in Serbia as early as the end of the 13th century. At first in Brskovo, located near present-day Kolašin in Montenegro, where they had a house along with a church, dedicated to St. Mary, already in 1285.³ In 1281, “Heinz de Bibianis,” a Dubrovnik native residing in Brskovo, donated the chapel dedicated to St. Mary to the Dominican friars from Dubrovnik, a donation confirmed by Bishop Domnius of Kotor, who had jurisdiction over the Catholic parishes in Serbia, including Brskovo, Rudnik, Rogozna, Trepča and Gračanica.⁴ Given Brskovo’s location along the route taken by Dubrovnik merchants to the interior of Serbia, it is plausible that Brskovo served as a missionary station for them on their way to those areas. Their missionary focus on Serbia gained momentum in the first half of the 14th century, especially after their expulsion from Bosnia by the Franciscans.⁵ For this very purpose, Pope Eugene IV even recommended them in a special letter to the bishops and priests in Albania

¹ Lupis 2007, str. 355-377; Lupis 2015, str. 186-187.

² Skurla 1868, str. 108-118.

³ Farlati 1800, str. 442.

⁴ Božić 1979, str. 15-27.

⁵ Jelenić 1912, str. 96; Farlati 1800, str. 58; Batinić 1881, str. 48; Krasić 1972, str. 124.

⁶ Bullarium Ordinis Praedicatorum, ed. Th. Ripoll – A. Bremond, tomus III, Romae 1740, str. 91-93.

⁷ Krasić 1972, str. 140.

¹ Lupis 2007, pp. 355 – 377; Lupis 2015, pp. 186-187.

² Skurla 1868, pp. 108-118.

³ Farlati 1800, p. 442.

⁴ Božić 1979, pp. 15 – 27.

⁵ Jelenić 1912, 96; Farlati 1800, p. 58; Batinić 1881, p. 48; Krasić 1972, p. 124.

imao papino dopuštenje da s nekoliko drugova pođe u Srbiju te ondje propovijeda i utemeljuje samostane.⁸ Ta se njihova djelatnost nije mnogo smanjila ni nakon pada Srbije pod Turke, i to zahvaljujući dubrovačkim trgovcima koji su imali dopuštenje kako od pape tako i od Turaka. Ne samo da su kao kapelani pratili dubrovačke trgovce nego su dominikanci djelovali i među tamošnjim kršćanima, među kojima je bio znatan broj katolika.⁹ Stoga je razumljivo da veći broj moćnika u dubrovačkom dominikanskom samostanu vuče podrijetlo iz Srbije.

Dubrovački dominikanci su u Novom Brdu i Trepči imali svoje kuće. To zaključujemo iz činjenice da je ih bilo nekoliko koji su rođeni u tim mjestima. Tako je fr. Valerije iz Novoga Brda koji je živio u Dubrovniku od pape Inocenta VIII. (1484. - 1492.) dobio dopuštenje da ode u Srbiju kako bi misionarski djelovao i popravljao crkve koje su Turci porušili.¹⁰ Međutim, godine 1499. nalazimo ga u Dubrovniku, odakle je tražio dopuštenje od generala Dominikanskog reda Joachima Torrianija da smije poći u Novo Brdo posjetiti rodbinu i ondje djelovati kao misionar.¹¹ Malo kasnije, godine 1533., spominje se i fr. Luka Maxich iz Trepče koji je stanovao u Dubrovniku i dobio dopuštenje da smije poći u Trepču kako bi posjetio rodbinu i djelovao kao dušobrižnik sa svim uobičajenom ovlastima.¹² Isto je dopuštenje da posjeti svoje u Trepči tražio i postigao 1530., s time da se nakon toga može slobodno vratiti u Dubrovnik.¹³ Iz ovoga nije teško zaključiti da su hrvatski (dubrovački) dominikanci ne samo zalazili u Trepču i Novo Brdo nego da su ondje i rođeni. To znači da je tamošnja katolička kolonija bila brojna.

O crkvi Sv. Spasa (sv. Petra i Pavla?)

Treba se prisjetiti povijesnog okvira ulaska područja Kosova u sastav srpske srednjovjekovne države. Godine 1196. Stefan Nemanja zauzima gotovo čitavo Kosovo, osim njegovog krajnje južnog dijela. Njegov sin Stefan Prvovjenčani (1196. – 1227.) godine 1216. zauzima Prizren.¹⁴ Po dru-

and Serbia in 1441,⁶ as well as in another letter to the archbishops of Bar and Durrës.⁷ A noteworthy figure among the Croatian Dominicans serving in the region was Ivan Uljarović (Joannes Olearius), a Dubrovnik native who, in 1451, received the papal permission to travel to Serbia with a small group of peers, to preach and establish monasteries there.⁸ Their work continued there even after the Ottoman conquest of Serbia, thanks to Dubrovnik merchants, who had permissions granted by both the Pope and the Ottomans. Not only did they act as chaplains for merchants in Dubrovnik, but also among the local Christians, including a substantial number of Catholics.⁹ It is therefore understandable that several reliquaries in the Dubrovnik Dominican monastery can be traced back to Serbia.

The Dominicans from Dubrovnik had houses in Novo Brdo and Trepča. We conclude this from the fact that there were several of them, who were born in the mentioned places. For instance, Fr. Valerije from Novo Brdo, but living in Dubrovnik, obtained the permission of Pope Innocent VIII (1484-1492) to go to Serbia and engage in missionary work, as well as to rebuilt the churches destroyed by the Ottomans.¹⁰ However, in 1499, he was in Dubrovnik, seeking permission from the superior general of the Dominican Order, Gioacchino Torriani, to visit his family in Novo Brdo and work as a missionary there.¹¹ A little later, in 1533, Fr. Luka Maxich from Trepča, residing in Dubrovnik, was also granted permission to go to Trepča to visit his family and serve as a spiritual counsellor with all the usual privileges.¹² He had already obtained the same permission in 1530, with the freedom to return to Dubrovnik afterward.¹³ These examples suggest that Croatian (Dubrovnik) Dominicans not only visited but were also born in Trepča and Novo Brdo, indicating that there had been a significant Catholic community in these areas at that time.

⁸ Krasić 1972, str. 125.

⁹ Luccari 1790, str. 194; Tadić 1930, str. 201.

¹⁰ Krasić 1972, str. 126.

¹¹ Krasić 1972, str. 126.

¹² Krasić 1972, str. 126-127.

¹³ Krasić 1972, str. 127.

¹⁴ Malcolm 1998, str. 44. Postoje neslaganja o godini srpskog osvajanja Kosova (vidi: Rexha 2009, str. 61-75; Rexha 2016, str. 21-55).

⁶ Bullarium Ordinis Praedicatorum, ed. Th. Ripoll – A. Bremond, , tomus III, Romae 1740, pp. 91-93.

⁷ Krasić 1972, p. 140.

⁸ Krasić 1972, p. 125.

⁹ Luccari 1790, p.194; Tadić 1930, p. 201.

¹⁰ Krasić 1972, p. 126.

¹¹ Krasić 1972, p. 126.

¹² Krasić 1972, pp. 126-127.

¹³ Krasić 1972, p. 127.

gom srpskom izvoru, životopisu Stevana Nemanje, on je u savezu s hrvatsko-ugarskim kraljem Belom III. godine 1183. započeo s osvajanjem bizantskog teritorija i dijelova današnje Bugarske, južne Srbije i Makedonije, a na Kosovu Prizrena te u drugom valu grada Lipljana.¹⁵ Svakako se postavlja pitanje etničkog i vjerskog sastava stanovnika na području Kosova, jer je temeljna etnografska karta jugoistočne Europe postavljena još u VII. stoljeću, a u najtežem razdoblju autohtono je stanovništvo svoje refugije našlo u planinskim područjima Albanije. O snažnoj komponenti autohtonog stanovništva na ovom području svjedoče i biskupijska središta kao i tradicija latinskih biskupija u razdoblju prije raskola i podjele na Istok i Zapad. Činjenica je da je i poslije raskola područje Prizrena pripadalo latinskom obredu i sustavu latinskih biskupija.¹⁶ Početkom 11. stoljeća na Kosovu su bile dvije biskupije, u Lipljanu i Prizrenu, koje su pripadale rubnom svijetu latinskog obreda. Isto tako, sačuvan je latinski natpis iz 9. stoljeća u crkvi kraj Prijepolja u Raškoj, a latinski biskup zabilježen je u Skopju u 9. stoljeću te iznova 1204. godine. Kršćanski kontinuitet nosilo je autohtono stanovništvo, a novopridošli Slaveni pokrštavaju se tijekom 9. stoljeća; od godine 732. Crkva u Zapadnom Iliriku podvrgava se Dračkoj nadbiskupiji. Albanska crkvena terminologija temelji se na latinskoj, a ne na grčkoj osnovi, svjedočeći o tradiciji latinskog obreda na albanskim područjima.¹⁷ Unutar ovog rubnog područja treba razmatrati Katoličku Crkvu u Prizrenu i na Kosovu, kao svojevrsnu zajednicu katoličke ekumene u Bizantskom Carstvu, u kojoj su se nalazila biskupska središta Dalmacije i Prevalitane.¹⁸ Snaga mjesne latinske crkve jamčila je njezinu opstojnost, sve do jačeg pritiska srpskih vladara krajem XIII. stoljeća. Osvojivši Kosovo, Nemanjići izbacuju grčke biskupe s Kosova¹⁹ i očito je da tada nastupa znatno jači pritisak na katoličke biskupije na Kosovu. Svakako je važna činjenica o postojanju biskupskih sjedišta u Prizrenu i spominjanje biskupa.²⁰

About the Church of St. Saviour (Sts. Peter and Paul?)

We need to recall the historical context of the incorporation of the Kosovo region into the Serbian medieval state. In 1196, Stefan Nemanja seized control over nearly the entire Kosovo region, except for its southernmost part. His son, Stefan the First-Crowned (1196–1227), assumed control of Prizren in 1216.¹⁴ According to another Serbian source on the life of Stefan Nemanja, he began, in alliance with the Croatian-Hungarian king Bela III, conquering Byzantine territories, including parts of present-day Bulgaria, southern Serbia and Macedonia in 1183. Prizren and, subsequently, Lipljan in Kosovo fell under Serbian control in the first and second waves respectively.¹⁵ Certainly, the question of the ethnic and religious composition of the inhabitants of the territory of Kosovo is raised here, because the basic ethnographic map of South-eastern Europe was already established in the 7th century. During its most challenging period, the indigenous population sought refuge in the mountainous regions of Albania. The strong presence of the indigenous population in this area is evidenced by episcopal centres and the tradition of Latin dioceses in the pre-schism period and before the division into East and West. Even after the Schism, the area around Prizren adhered to the Latin rite and remained within the system of Latin dioceses.¹⁶ There were two dioceses in Kosovo at the beginning of the 11th century, namely in Lipljan and Prizren. Both were dioceses of the Latin rite and located at the very margins of this rite. In this regard, further evidence is provided by a preserved 9th-century Latin inscription from a church near Prijepolje in Raška, but also a record of a Latin bishop in Skopje in the 9th century and again in 1204. The continuity of Christianity in the region was sustained by the indigenous population, whereas the newly arrived Slavs embraced Christianity during the 9th century. From 732, the Church in Western Illyricum was subjected to the Archdiocese of Durrës. Notably, Albanian church terminology is

¹⁵ Život Stefana Nemanje od kralja Stefana Prvovenčanog, u: *Stare srpske biografije* (preveo Milivoje Bašić), 1924, str. 41.

¹⁶ Mazower 2000, str. 41; Charanis 1972, str. 36-38; Hammomd 1992, str. 39; Logoreci 1977, str. 29.

¹⁷ Ceka 2005, str. 320-324.

¹⁸ Malcom 1998, str. 42.

¹⁹ Malcom 1998, str. 45.

²⁰ Theiner 1863, br. 45, 29: "XLV. Archiepiscopi Bellesbudensis et Proslavensis cum suis suffraganeis a

¹⁴ Malcolm 1998, p. 44. There are disagreements about the year of the Serbian conquest of Kosovo (see: Rexha 2009, pp. 61 – 75; Rexha 2016, pp. 21 – 55.)

¹⁵ Life of Stefan Nemanja from Stefan the First-Crowned, in: *Stare srpske biografije* (translated by Milivoj Bašić), 1924, p. 41.

¹⁶ Mazower 2000, p. 41; Charanis 1972, pp. 36 – 38; Hammomd 1992, p. 39; Logoreci 1977, p. 29.

Ovaj povijesni pregled daje posve drugačiju sliku o porijeklu dubrovačke stauroteke, jer postoji vijest u dubrovačkom tisku s kraja XIX. st. stoljeća kako moćnik potječe iz crkve sv. Petra i Pavla u Prizrenu, koja je po svemu sudeći bila izvorno rimokatolička crkva. U dubrovačkom časopisu *Srđ* iz 1903. godine Vide Adamović u članku *Gruž, topografsko-povjesničke bilješke* navodi kako dominikanski križ potječe iz prizrenske crkve sv. Petra i Pavla.²¹ Ugledni crkveni povjesničar Stjepan Kراسić u svojoj povijesti dominikanskog samostana u Gružu jasno navodi kako se radi o križu iz crkve sv. Petra i Pavla u Prizrenu.²² Dubrovačka predaja bila je čvrsta i zajamčena povijesnim izvorima. Isto tako, kako će se vidjeti iz analize natpisa na stauroteci, nigdje se izrijekom ne spominje vlasništvo istoimene crkve u Starom Rasu, jer je posve logično da je prizrenska crkva sv. Petra i Pavla bila bliska Dubrovčanima, koji su bili snažna zajednica u gradu, gdje su imali svoju crkvu sv. Marije, na čijem se mjestu nalazi današnja prizrenska katedrala.

Danas u Prizrenu ne postoji crkva sv. Petra i Pavla, nego samo lokalitet s lijeve strane rijeke Lumbardi (Bistrice)²³, koji nema zajamčenu arhivsku predaju o postojanju crkve istog titulara. Posve je očito kako se tu ne radi o crkvi sv. Petra i Pavla „supra Prisen“, koju papa Kliment VI. spominje u pismu srpskom vladaru Dušanu iz 1346. godine. Papa zahtijeva da se kotorskom biskupu vrate crkve

pontifice pallium petunt. Reg. An. VII., ep. 5. fol. 112, Littere Anastasii Archiepiscopi Belesbudensis, Archiepiscopi Proslave et suffraganeorum Episcoporum. Colla eorum sui domini bravio supponentes, ut sanctissimo patri et domino, domino pape prona cervice flexisque poplitis inclinationem. In primis peccator et humilis Metropolitanus sanctissime ecclesie Belesbudii Anastasius, post eum peccator et humilis Metropolitanus Savas magne ecclesie Proslve, et episcopus licet indignus sanctissime ecclesie dei genetricis de Scopia marinus, humilis episcopus sanctissimi episcopatus prisdiani Abraham, peccator et humilis episcopus sanctissime ecclesie beati et gloriossimi magni martiris Procopii de Niso Kiricus et indignus episcopus atque peccator sanctissime ecclesie dei genetricis Bydmensis Clemens, ut nostrum singularem pastorem et universalem patrem et dominum, quatenus palleum ad pontificalis officii plenitudinem mittere dignemini, humotenus rogitamus, ut et nos omnibus diebus vite nostre pro vestra magnificentia orare non desistamus.“

²¹ Adamović, *Srđ*, 16. jula, br. 13, god. 2, Dubrovnik, 1903., 594.

²² Kراسić 1987, str. 184-199.

²³ Brugmann 2006, str. 20.

based on Latin, not Greek, indicating the tradition of the Latin rite in Albanian territories.¹⁷ Within this marginal territories, the Catholic Church in Prizren and Kosovo should be considered as a kind of community of the Catholic ecumenism in the Byzantine Empire, where the episcopal centres of Dalmatia and Prevalitana were located.¹⁸ The resilience of the local Latin church ensured its continuity until the late 13th century, when mounting pressure from Serbian rulers began to exert influence. With the conquest of Kosovo, the Nemanjić dynasty expelled Greek bishops from Kosovo,¹⁹ marking also a pronounced escalation in pressure on Catholic dioceses there. In any case, the presence of an episcopal see in Prizren and references to bishops in historical records are certainly important facts.²⁰

This historical overview provides a completely different perspective on the origin of the Dubrovnik stauroteke, because there is an account in the Dubrovnik press from the late 19th century stating that the reliquary originated from the Church of Sts. Peter and Paul in Prizren, which, by all accounts, was originally a Roman Catholic church. Vice Adamović stated in his article *Gruž, topographic-historical notes*, which was published in the Dubrovnik magazine *Srđ* in 1903, that the Dominican cross came from the Church of Sts. Peter and Paul in Prizren.²¹ Respected church historian Stjepan Kراسić, in

¹⁷ Ceka 2005, pp. 320 – 324.

¹⁸ Malcom 1998, p. 42.

¹⁹ Malcom 1998, p. 45.

²⁰ Theiner 1863, No.45., 29:“ XLV. Archiepiscopi Belesbudensis et Proslavensis cum suis suffraganeis a pontifice pallium petunt. Reg. An. VII., ep. 5. fol. 112, Littere Anastasii Archiepiscopi Belesbudensis, Archiepiscopi Proslave et suffraganeorum Episcoporum. Colla eorum sui domini bravio supponentes, ut sanctissimo patri et domino, domino pape prona cervice flexisque poplitis inclinationem. In primis peccator et humilis Metropolitanus sanctissime ecclesie Belesbudii Anastasius, post eum peccator et humilis Metropolitanus Savas magne ecclesie Proslve, et episcopus licet indignus sanctissime ecclesie dei genetricis de Scopia marinus, humilis episcopus sanctissimi episcopatus prisdiani Abraham, peccator et humilis episcopus sanctissime ecclesie beati et gloriossimi magni martiris Procopii de Niso Kiricus et indignus episcopus atque peccator sanctissime ecclesie dei genetricis Bydmensis Clemens, ut nostrum singularem pastorem et universalem patrem et dominum, quatenus palleum ad pontificalis officii plenitudinem mittere dignemini, humotenus rogitamus, ut et nos omnibus diebus vite nostre pro vestra magnificentia orare non desistamus.“

²¹ Adamović, *Srđ*, 16th July, No. 13, year 2, Dubrovnik, 1903. 594.;

Istom prilikom neki Italijanae, glavari bumbardijera, dočepa se svete Pelenice,²⁴) te je ponese iz grada u Gruž, odakle je namjeravao ukreati se u ladu, što je bila spravna da odjedri put Italije. Srećom Dubrovčani obaznaše za takovo bezakoñe, te svećanom litijom prenesu sv. Pelenicu iz Gruža u Leverin,²⁵) gdje poslije trešnje bijahu skloñene sve ostale moći, koje su se mogle spasiti ispod ruševina.

I povijest o krstu kraļa Uroša skopćana je sa gruškom povijesti, jer se zna, da se taj dragocjeni krst čuvao isprva u

crkvi sv. Petra i Pavla u Prizrenu, pak kad dođe do ruku Dubrovčana, ovi ga dadeše Domenikancima u Gružu, odakle ga trećeg maja 1618. prenesoše u grad, jer se dogodi, kako piše kanonik Stojanović („Dubrovnik“ br. 45. od 1896. god.), da neki fratar otvori krst i ukrade komadić sv. drva, te ga dade za deset dukata barunu Filipu Saponara. Kad umrije fratar, Saponara povjeri tajnu vlastelinu Tudiziću.²⁶)

Sl. 1. a-b. Vice Adamović, *Gruž, topografičko-povjesničke bilješke*, Ulomci članka iz dubrovačkog književnog časopisa *Srđ* od 16. jula, br. 13, god. 2, Dubrovnik, 1903., 593 i 594 (foto: V. B. Lupis)
 Fig. 1a-b, Vice Adamović, *Gruž, topographic-historical notes, excerpts from the article in the Dubrovnik literary magazine Srđ, dated July 16, No. 13, Year 2, Dubrovnik, 1903. Pages 593 and 594. (Photo: V. B. Lupis)*

koje su im oteli pravoslavci, a među inima je i crkva sv. Petra i Pavla iznad Prizrena, uz prizrensku crkvu sv. Marije.²⁴

Promišljamo kako lokalitet „supra Prisen“ svojim položajem može upućivati na današnju crkvu s titularom Sv. Spasa. U srpskoj znanstvenoj literaturi, koja se počesto ne temelji na povijesnim izvorima, gradnja ove srednjovjekovne crkve datira se u razdoblje vladara Dušana.²⁵ Vidljivo je na prvi pogled kako se radi o slojevitom sakralnom spomeniku s više faza. Hipotetički, do provođenja budućih sustavnih istraživanja, samim vizualnim iščitavanjem spomenika vidljivo je kako je sadašnja pravoslavna kapela interpolirana u dio južnog traveja trobrodne crkve. Ova veća crkva imala je blago višestranično svedenu duboku apsidu s vijencem ležena, vidljivih na fotografiji iz vremena pred Prvi svjetski rat,

chronicling the history of the Dominican monastery in Gruž, explicitly identified the cross as originating from the Church of Sts. Peter and Paul in Prizren.²² The Dubrovnik historical tradition was firm and substantiated by historical sources. Also, as will be seen from the analysis of the inscriptions on the stauotheke, there is no explicit mention that it was the possession of the church of the same name in Stari Ras. Hence, it is more logical that the Church of Sts. Peter and Paul in Prizren was close to the people of Dubrovnik, a strong community in the city itself, where they had their Church of St. Mary, which is the actual site of the present-day Prizren Cathedral.

The Church of Sts. Peter and Paul in Prizren does no longer exist today, but only the site on the left bank of the Lumbardh/Bistrica river.²³ However, there is no substantiated archival record confirming the existence of a church dedicated to the same titular saints. Evidently, this is not the Church of Sts.

²⁴ Theiner 1863, str. 215; Smičiklas 1905. – 1934., str. 134. (6. I. 1345.); 1979, str. 15-27.

²⁵ Bošković 1932, str. 118-11; Čurčić 1977, str. 45-46, sl. 2. Timotijević 1995, str. 1-28; Bojović 2016, str. 95-116.

²² Krsić 1987, pp. 184 – 199.

²³ Brugmann 2006, p. 20.

Chertale, sancti Michaelis de Tombe, sancti Petri de Gradez, sancte Marie de Resson, sancti Petri de Campo et sancti Marci de Pinita monasteria ordinis sancti Benedicti, necnon sancti Triphonis de Zeptat, sancti Martini de Canal, sancte Marie de Prisren, sancti Petri supra Prisren, sancti Triphonis de Beruenich, sancti Triphonis de Gergoniste et nonnullae alie ecclesie Catharensis diocesis Ep̄o Catharensi,

Sl. 2. Ulomak isprave pape Klimenta VI. iz 1346. godine upućene srpskom vladaru Dušanu, u kojoj papa zahtijeva da se Katoličkoj Crkvi vrate crkve sv. Marije u Prizrenu i sv. Petra i Pavla iznad Prizrena (preuzeto iz: Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, sv. I, Roma, 1863.)

Fig. 2 Excerpt from the document of Pope Clement VI to the Serbian ruler Dušan from 1346, in which the Pope demands the return of Catholic churches: St. Mary in Prizren and the Church of Sts. Peter and Paul above Prizren (taken from: Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, Vol. I, Roma, 1863)

kada su Srbi preuzeli crkvu u četvrti grada nastanjenoj Cincarima.²⁶ Jasno je recentno interpoliranje neostilskog zvonika i otvaranje bočnog portala. Na fotografiji iz *Srbobrana, narodnog srpskog kalendara* iz 1904. godine posve je jasno kako zvonik još nije sagrađen, što govori u prilog intervenciji poslije progona Cincara iz posjeda crkve 1912. godine. Novosagrađeni zvonik i svježe intervencije vidljive su na fotografiji iz *Albuma crkava i manastira, izdanje Društva kneginja Milica u slavu Sv. Save*, tiskanog u Beogradu 1935. godine. Naposljetku, svi zidovi kapele Sv. Spasa su presloženi u restauratorskom zahvatu dvadesetih godina XX. stoljeća, koji je istodoban s onim crkve Bogorodice Ljeviške, izvorno višefazne starokršćansko-romaničke crkve s interpoliranom crkvom istočnog obreda u središnjem dijelu kompleksa. Na kapeli Sv. Spasa jasna je novouspostavljena recentna neostilska apsida te potpuna reinterpretacija crkvenih zidova, odnosno arhitekture, što je dovelo do degradacije spomeničke izvornosti, zbog čišćenja starijih slojeva građevine. Prema srpskim izvorima sadašnja veća trobrodna crkva, u koju je interpolirana crkva s titularom Sv. Spasa, recentna je arhitektura s prijelaza 18. u 19. stoljeće. Ako je ta tvrdnja točna, onda bi se radilo o neostilskoj arhitekturi. U apsidu su ugrađeni antički spoliji²⁷, a stilom i fakturom zidova kao i arhitektonskim detaljima podsjeća na romaničku arhitekturu s područja Kraljevstva Arbanon.²⁸ Ova paralela se odražava u stilu rustikalne romanike s upotrebom plitkih lezena i arkadica, vidljivima i danas u arhitekturi apside crkve Sv. Spasa u Rubiku (1166. godina) te romaničko-gotičke crkve sv. Marije u Dejėsu, srušene 30. svibnja 1969. godine. Ovdje je očita bliskost s južnotalijanskim uzorima ove romaničke arhitekture i njezinih refleksa u Sv.

Peter and Paul “supra Prisren” that is mentioned in the letter from Pope Clement VI to the Serbian ruler Dušan in 1346. In the letter, the Pope demanded the return of churches seized by Orthodox Christians to the Bishop of Kotor, and among them is specifically mentioned the Church of Sts. Peter and Paul above Prizren, alongside the Church of St. Mary in Prizren.²⁴

It is possible that the site known as “supra Prisren” could, due to its location, refer to today’s church dedicated to St. Saviour. In Serbian scientific literature, which often does not rely on historical sources, the construction of this medieval church is dated to the period of ruler Dušan.²⁵ It is evident at first glance that it is a complex sacral monument with multiple phases. Hypothetically, pending future systematic research, a visual examination of the monument suggests that the existing Orthodox chapel has been interpolated into a section of the southern bay of the three-nave church. This larger church had a slightly multilateral deep apse with a cornice of lesenes that are visible on a photograph from the time before World War I, when the Serbs took over the church in the district inhabited by Aromanians (Cincari).²⁶ Also evident is the more recent interpolation of the bell tower in revivalism style, but also the opening of the lateral portal. The photograph in *Srbobran*, the Serbian folk calendar from 1904, clearly shows that the bell tower has not yet been built, supporting the fact that the architectural interventions took place after the expulsion of the Aromanians from the church’s property in 1912. The newly built bell tower and recent interventions

²⁶ Nedeljković 2011, str. 341-351.

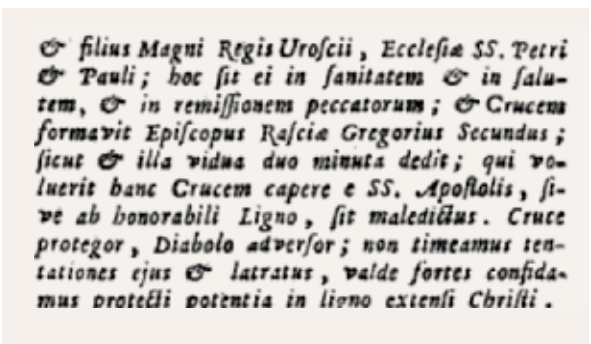
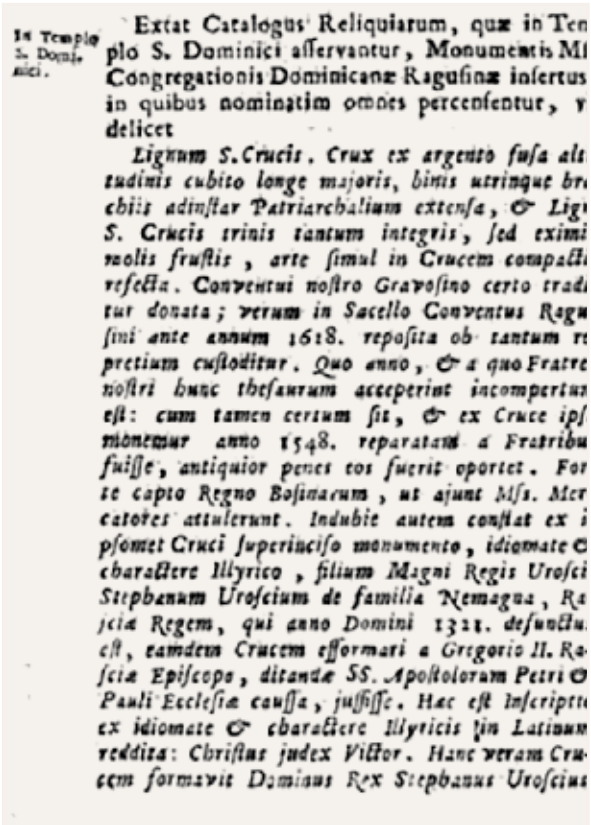
²⁷ Brugmann 2006, str. 20.

²⁸ Šufflay 1925, str. 40-41.

²⁴ Theiner 1863, p. 215; Smičiklas 1905. – 1934., p. 134. (6. I. 1345.); 1979, pp. 15 – 27.

²⁵ Bošković 1932, pp. 118 – 11; Ćurčić 1977, pp. 45 – 46, fig. 2 Timotijević 1995, pp. 1 – 28; Bojović 2016, pp. 95 – 116.

²⁶ Nedeljković 2011, pp. 341 – 351.

Sl. 3. a-b. Farlati, *Illyricum sacrum* VI, 31, O povijesti dubrovačke dominikanske stauroteke

Fig. 3a-b Farlati, *Illyricum sacrum* VI, 31, About the history of the Dominican stauroteke in Dubrovnik

Srđu i Bakhu na Bojani.²⁹ Možda su graditelji, ako se radi o neostilskoj građevini, za uzor imali i romanički sloj u crkvi Bogorodice Ljeviške, gdje je očit utjecaj dalmatinske romanike, nadasve, po svemu sudeći, na translociranom portalu, koji je izgubio bočne kolonice.³⁰ Ovaj kratki osvrt na arhitekturu

²⁹ Valentini 1941, str. 104-107; Campobasso 2012, str. 43-69; Campobasso 2016, str. 1-46; Malaj 2017, str. 122-148.

³⁰ Čurčić 2010, str. 644-646; Shurkriu 2011, str. 1-14. Autorica razlučuje sedam faza gradnje crkve Gospe Ljeviške, za razliku od srpskih povjesničara umjetnosti, te povezuje četvrtu fazu s vremenom prizrenskog

are captured in the photograph from the *Album crkava i manastira, izdanje Društva knjeginja Milica u slavu Sv. Save* (Album of Churches and Monasteries, published by the Society of Princess Milica in honour of St. Sava), published in Belgrade in 1935. In a final restoration undertaking during the 1920s, all walls of the chapel of St. Saviour were reconfigured. Simultaneously, the Church of Our Lady of Ljeviš, originally a multi-phase early Christian-Romanesque church with an interpolated church of the Eastern rite in the central part of the complex, underwent a similar intervention. Clearly evident is the newly built apse in revivalism style and the complete reinterpretation of the walls, i.e. the architecture of the chapel of St. Saviour, which contributed to the degradation of its monumental authenticity due to the cleaning of the structure's older layers. According to Serbian sources, the current larger three-nave church, in which the church dedicated to St. Saviour is interpolated, is recent architecture from the 18th to the 19th century. If this claim is also true, then it would be architecture in revival style. This architecture has ancient spolia²⁷ incorporated into the apse and, with its style and wall texture, as well as architectural details, resembles Romanesque architecture from the Principality of Arbanon.²⁸ This parallel is reflected in the style of rustic Romanesque with the use of shallow lesenes and arcades, visible today in the architecture of the apse of the Church of St. Saviour in Rubik (1166), and the Romanesque-Gothic Church of St. Mary in Dejës, which was demolished on May 30, 1969. There is certainly an apparent affinity with the southern Italian models of this Romanesque architecture and its reflections in the Church of Sts. Sergius and Bacchus on the Bojana River.²⁹ If it is indeed a structure in the revival style, the builders may have drawn inspiration from the Romanesque layer in the Church of Our Lady of Ljeviš, where the influence of Dalmatian Romanesque is evident, especially in the translocated portal, which has lost its side columns.³⁰ This brief overview of the archi-

²⁷ Brugmann 2006, p. 20.

²⁸ Šufflay 1925, pp. 40 – 41.

²⁹ Valentini 1941, pp. 104 – 107; Campobasso 2012, pp. 43 -69; Campobasso 2016, pp. 1 – 46; Malaj 2017, pp. 122-148.

³⁰ Čurčić 2010, pp. 644 – 646; Shurkriu 2011, pp. 1-14. Regarding the Church of Our Lady of Ljeviš, the author distinguishes seven construction phases, unlike Serbian art historians, and connects the fourth phase

Sl. 4. Crkva Sv. Spasa u Potkaljaji iznad Prizrena, početkom XX. st. (preuzeto iz: Album crkava i manastira, izdanje Društva kneginja Milica u slavu Sv. Save, Beograd, 1935.)

Fig. 4 Church of St. Saviour in Potkaljaja above Prizren, beginning of the 20th century (taken from: Album crkava i manastira, izdanje Društva knjeginja Milica u slavu Sv. Save, Beograd, 1935.)

crkve Sv. Spasa ekskurs je koji potvrđuje povijesnu vijest o postojanju katoličke crkve sv. Petra i Pavla iznad Prizrena, koja je za vrijeme srpskog osvajanja Kosova, po svemu sudeći, zajedno s katedralnom crkvom sv. Marije, bila pretvorena u pravoslavnu crkvu. O brojnosti katoličkih crkava na području Kosova i složenosti vjerskih i političkih prilika poslužiti će više arhivskih izvora iz Državnog arhiva u Dubrovniku.

Kao ilustracija o broju katoličkih crkava na Kosovu može poslužiti izbor iz samo nekoliko oporuka iz XIV. i XV. stoljeća. Dubrovački trgovac Hrvatini Tvrtković, koji je godinama živio u Novom Brdu i Plani, pred smrt je, godine 1394., sastavio oporuku, u kojoj navodi kako je ostavio srebro za tri

biskupa Abrahama iz doba pape Inocenta III. (1161. - 1216.) i razdoblja bugarskog cara Kalojana (1197. - 1207.). U radu je donesena sva relevantna literatura vezana uz istraživanje crkve Gospe Ljeviške; Čirić 2017, str. 179-186; Hoxha 2022, str. 137-147.

Sl. 5. Pogled na Potkaljaju i crkvu Sv. Spasa iz 1904. godine (preuzeto iz: Srbobran, narodni srpski kalendar, Izdanje i štampa srpske štamparije u Zagrebu, Zagreb 1904, 34)

Fig. 5 View of Potkaljaja and the church of St. Saviour from 1904 (taken from: Srbobran, narodni srpski kalendar, Izdanje i štampa srpske štamparije u Zagrebu, Zagreb 1904., 34)

tecture of the Church of St. Saviour is a digression that confirms the historical news of the existence of the Catholic Church of Sts. Peter and Paul above Prizren, which, during the Serbian conquest of Kosovo, was apparently converted with the cathedral dedicated to St. Mary into an Orthodox church. Numerous archival sources from the State Archives in Dubrovnik will be used to show the abundance of Catholic churches in the Kosovo region and the complexity of religious and political circumstances.

For illustration purposes, we will mention just a few testaments from the 14th and 15th centuries and a number of Catholic churches in Kosovo. Hrvatini Tvrtković, a merchant from Dubrovnik, who lived for years in Novo Brdo and Plana, drew up a testament before his death in 1394, in which he stated that he has left silver for three reliquaries. One was supposed to be placed above the statue of Our Lady in the Catholic church in Koporić, Kosovo, the second also in a Catholic church in Plana, Kosovo, and the third in the Church of St. Nicholas in Dubrovnik.³¹ Another merchant from Dubrovnik, Tihoje Krtešić, drafted his testament in Koporić on August 6, 1368, in which he leaves his bequest to

with the time of Bishop Abraham of Prizren from the time of Pope Innocent III (1161 - 1216), and the period of the Bulgarian emperor Kaloyan (1197 - 1207.) All relevant literature related to the research of the Church of Our Lady of Ljeviš was provided in the work; Čirić 2017, pp. 179 - 186; Hoxha 2022, pp. 137 - 147.

³¹ DADU, Test. Not. 10.1, 8, 65°-66°

Sl. 6. a-b, d. Crkva Sv. Spasa u Potkaljaji iznad Prizrena (foto: V. B. Lupis)
Fig. 6 a-b, d Church of St. Saviour in Potkaljaja above Prizren (photo: V. B. Lupis)

Sl. 7. Pogled na kompleks crkava u Dejësu (Danju),
(preuzeto iz: Giuseppe Valentini S.J., *Passeggiate storiche nell'Alta Albania, Drini*)
*Fig. 7 View of the complex of churches in Dejës, (taken from: Giuseppe Valentini S.J., *Passeggiate storiche nell'Alta Albania, Drini*)*

Sl. 6c Zračna snimka Sv. Spasa iznad Prizrena
(preuzeto s Geoportala Kosova (<http://geoportalkosovo.net>) © Agjencia Kadastrale e Kosovës u 12 h, 7. lipnja 2023.)

Fig. 6c Aerial image of St. Saviour above Prizren, (taken from Geoportalo Kosovo (<http://geoportalkosovo.net>) © Agjencia Kadastrale e Kosovës at 12pm, June 7, 2023.)

“our church in Prizren” (the Church of St. Mary),³² but also to several Ragusan brotherhoods, the

³² This is the Dubrovnik church, which was built on the site of the current cathedral of Prizren, next to an older three-bay church from the time at the turn of the 12th century, which was apparently a cemetery church.

Sl. 8. Apsida crkve Sv. Spasa u Rubiku iz 1166.
(foto: V. B. Lupis)

Fig. 8 Apse of the Church of St. Saviour in Rubik from 1166. (photo: V. B. Lupis)

moćnika. Jedan moćnik treba postaviti iznad Gospina kipa u katoličkoj crkvi u Koporiću na Kosovu, drugi u katoličkoj crkvi u Plani na Kosovu, a treći u crkvi sv. Nikole u Dubrovniku.³¹ Dubrovački trgovac Tihoje Krtešić sastavlja oporuku u Koporiću 6. kolovoza 1368., kojom ostavlja nadarbine „našoj crkvi u Prizrenu“ (crkvi sv. Marije)³² te dubrovačkim bratovštinama, franjevcima i dominikancima.³³ U mjestu Belasici postojala je katolička crkva sv. Grgura, kojoj je dubrovački trgovac Matija Kružić 1437. darovao pet perpera.³⁴ Dubrovački trgovac Matko Zvijezdić sastavio je oporuku 25. kolovoza 1387., u kojoj ostavlja 16 dukata za ukop u crkvi sv. Nikole u Novom Brdu.³⁵ Dubrovački trgovac Radosav Bratiljević u oporuci od 13. ožujka 1441. ostavlja nadarbine crkvama sv. Marije i sv. Petra u Trepčiči, zatim crkvi sv. Marije u Prištini te crkvi Male

³¹ DADU, Test. Not. 10.1, 8, 65'-66'.

³² Ovdje se radi o dubrovačkoj crkvi koja je građena na mjestu sadašnje prizrenske katedrale, uz jednu stariju trotravejnu crkvu s prijelaza iz 11. na 12. stoljeće, koja je po svemu sudeći bila grobljanska crkva.

³³ DADU, Test. Not. 10.1., 6, 38-38'.

³⁴ DADU, Test. Not. 10.1. 12, 194'-195'.

³⁵ DADU, Test. Not. 10.1. 7, 120-120'.

Sl. 9a-b. Pogled na srednjovjekovnu crkvu sv. Marije u Dejës (Danju), XIII./XIV. S t., (preuzeto iz: Giuseppe Valentini S.J., *Passeggiate storiche nell'Alta Albania, Drini*)

*Fig. 9a-b View of the mediaeval Church of St. Mary in Dejës (13th/14th century), (taken from: Giuseppe Valentini S.J., *Passeggiate storiche nell'Alta Albania, Drini*)*

Franciscans and Dominicans.³³ There was also the Catholic Church of St. Gregory in the village of Belasica, which received a donation of five perpera from Dubrovnik merchant Matija Kružić in 1437.³⁴ In a testament dated August 25, 1387, Dubrovnik merchant Matko Zvijezdić bequested 16 ducats for his interment in the Church of St. Nicholas in Novo

³³ DADU, Test. Not. 10.1., 6, 38-38'

³⁴ DADU, Test. Not. 10.1. 12, 194'-195'

braće u Dubrovniku.³⁶ Spominjanje izrade moćnika za katoličku crkvu na Kosovu u XIV. stoljeću baca posve drugo svjetlo na pojavu moćnika Sv. Križa u Dubrovniku. Povijesna je činjenica da se on u povijesnim izvorima spominje od početka XVI. stoljeća.

O dubrovačkoj stauroteci

Što se pak tiče moći i moćnika koji su se u XV. i XVI. stoljeću nalazili u dominikanskom samostanu u Dubrovniku, o njima ima dosta podataka u različitim povijesnim vrelima, posebno u djelima povjesničara Serafina Crijevića (1686. – 1759.).³⁷ On je brižno pobilježio sve što je u prošlosti taj samostan posjedovao. Godine 1728. na temelju četiriju prijašnjih popisa – prvoga s kraja XV. st. ili sa samog početka XVI. st., drugoga iz 1511., trećega iz 1614. i, naposljetku, onoga iz 1618. – sastavio je točan popis svih svetačkih moći u dominikanskom samostanu, nakon što je prije toga bio sastavio sličan popis za područje cijele Dubrovačke Republike u posebnom djelu *Catalogus sacrarum reliquiarum, quae Ragusii asservantur*, koje se poslije izgubilo. Da se to nije dogodilo, bio bi to uistinu dragocjen izvor obavijesti o dubrovačkom zlatarstvu u starijem razdoblju. Na svu sreću, njegov popis moći i moćnika u dubrovačkome dominikanskom samostanu sačuvao se u njegovu drugom djelu, *Monumenta Congregationis S. Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum, saeculum I.*, a prvi svezak, napisan u Dubrovniku 1728. godine, sadržava vrijedne podatke ne samo o moćnicima koji su se tada čuvali u samostanu nego, što je posebno bitno, i o njihovu podrijetlu i vrsti te njihovu autoru, ako je do tih podataka autor uspio doći.

Od njega doznajemo da je 1728. u ovom samostanu bilo 53 moći i moćnika većeg značenja, uz mnogo drugih manjih, koje nije držao potrebnim spomenuti. U navedenom djelu *Monumenta Congregationis S. Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum, saeculum*, na stranicama 20 i 21, autor opisuje dominikansku stauroteku i donosi njezin najstariji crtež. Serafin Crijević navodi riječi pravoslavnog svećenika Stjepana Ljubibratića, koji je tvrdio da su natpisi napisani biranim riječima i izvrsnim stilom.³⁸ Njegova opservacija bila je podloga Danieleu Farlatiju za opis stauroteke u djelu

Brdo.³⁵ Radosav Bratiljević, another Dubrovnik merchant, in his testament dated March 13, 1441, leaves endowments to the churches of St. Mary and St. Peter in Trepča, as well as to the Church of St. Mary in Priština and the Church of the Friars Minor in Dubrovnik.³⁶ The mention of the creation of reliquaries in the 14th century for the Catholic church in Kosovo sheds an entirely different light on the appearance of the reliquary of the True Cross in Dubrovnik. It is a historical fact that it is mentioned in historical sources from the beginning of the 16th century.

About the staurotheke from Dubrovnik

Regarding the relics and reliquaries that were kept in the Dominican Monastery in Dubrovnik during the 15th and 16th centuries, there is ample information in various historical sources, especially in the works of historian Serafin Crijević (1686-1759),³⁷ who meticulously recorded everything that the monastery possessed in its past. In 1728, based on four previous inventories – one from the late 15th or early 16th century, the second from 1511, the third from 1614, and finally, one from 1618 – he compiled an accurate list of all relics of saints in the Dominican Monastery. Prior to this, he had made a similar inventory list for the entire Republic of Ragusa in a separate work titled *Catalogus sacrarum reliquiarum, quae Ragusii asservantur*, which has since been lost. Had it not been lost, it would have been a truly valuable source of information on Dubrovnik goldsmithing in the earlier period. Fortunately, his inventory of relics and reliquaries in the Dominican Monastery in Dubrovnik has been preserved in his second work, *Monumenta Congregationis S. Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum, saeculum I.*, the first volume of which was written in Dubrovnik in 1728. It contains valuable information not only about the relics that were kept in the monastery at that time but, importantly, also about their origin, type and the respective goldsmiths, if such information was available to the author.

In 1728, the Dominican Monastery in Dubrovnik housed 53 significant relics and reliquaries, as noted by the meticulous historian Serafin Crijević. Along-

³⁶ DADU, Test. Not. 10.1. 13, 115'-116.

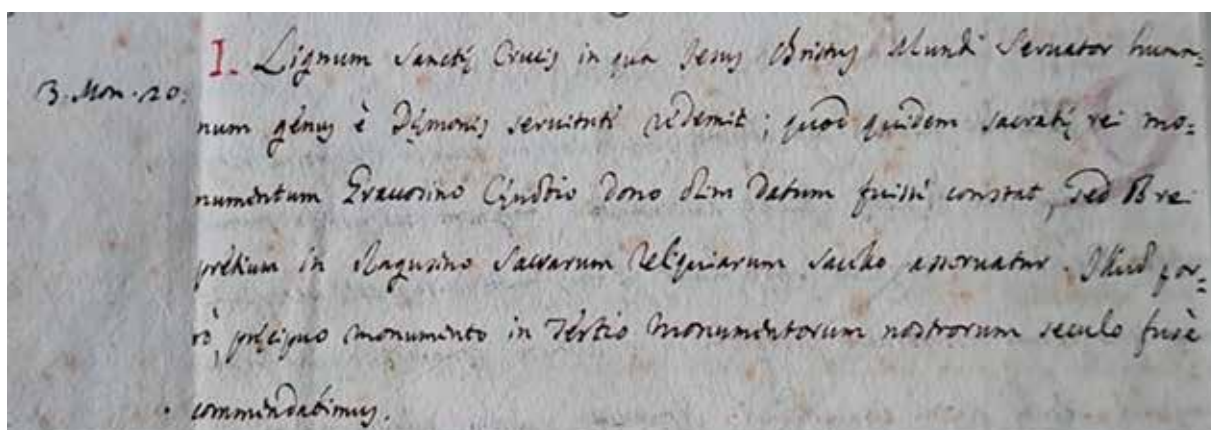
³⁷ Krasić 1975, str. 12-225; Seferović 2008, str. 218-225; Seferović 2008, str. 9-239; Zubak 2012, str. 484-491.

³⁸ Kovačević 1956, str. 38.

³⁵ DADU, Test. Not. 10.1. 7, 120-120'

³⁶ DADU, Test. Not. 10.1. 13, 115'-116

³⁷ Krasić 1975, pp. 12-225; Seferović 2008, pp. 218-225; Seferović 2008, pp. 9-239; Zubak 2012, pp.484-491.

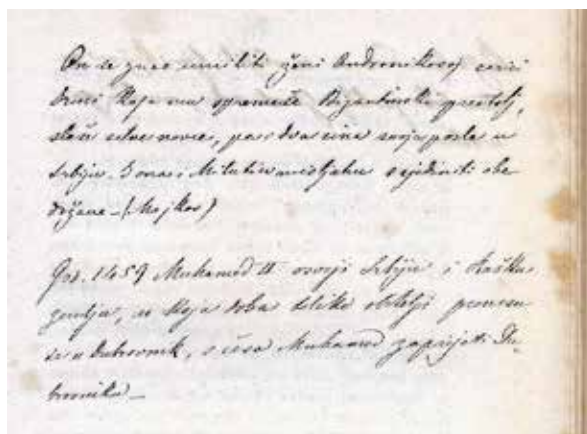
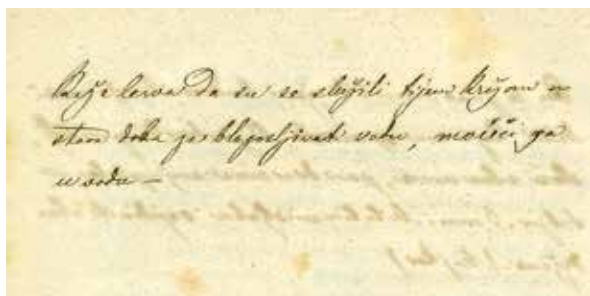
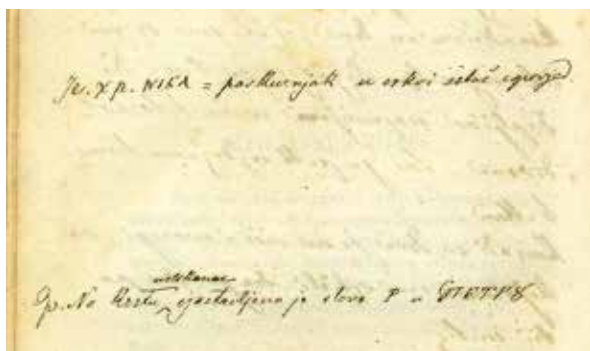
Sl. 10. a-h. Serafin Marija Crijević, *Monumenta Congregationis S. Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum*, saeculum I., 1728. (Arhiv dubrovačkog dominikanskog samostana sv. Dominika)
 Fig. 10a-h Serafin Marija Crijević, *Monumenta Congregationis S. Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum*, saeculum I., 1728 (Archive of the Dominican Monastery in Dubrovnik)

Illyricum sacrum, svezak šesti, na 31 stranici. Potrebno je istaknuti kako je dominikanska stauroteka imala i svoju javnu vjersku funkciju, jer su poslije epidemije kuge 1586. godine dubrovačke vlasti uvele zavjetnu procesiju na blagdan Našašća Sv. Križa (3. svibnja); osim središnje procesije na isti se dan do početka 18. stoljeća održavala manja procesija, do crkve Sv. Križa u Gružu, s moćnikom koji je pripadao srpskom kralju Urošu, a dubrovački su ga trgovci darovali gruškom samostanu. Procesija je 1714. godine ukinuta, nakon što je utvrđena krađa dijela moćnika, kad je dio Sv. Križa došao u ruke austrijskog poslanika.³⁹ O krađi dijela moćnika Sv. Križa Serafin Marija Crijević detaljno piše u svom djelu *Prologomena in sacram metropolim Ragusi-*

side these notable items were numerous others of lesser importance that he deemed unnecessary to mention. In his work *Monumenta Congregationis S. Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum*, saeculum, specifically on pages 20 to 21, Crijević provides a detailed account of the Dominican stauroteke and even presents its oldest known illustration. Serafin Crijević cites the words of Orthodox priest Stjepan Ljubibratić, who claimed that the inscriptions were written with carefully chosen words and with precision and elegance.³⁸ This observation served as the basis for Daniele Farlatti's description of the stauroteke in his work *Illyricum sacrum*, volume six, on page 31. It's noteworthy that the Dominican stauroteke also had a public

³⁹ Lonza 2009, str. 289-290.

³⁸ Kovačević 1956, p. 38.

Sl. 11a-c. Osobne bilješke kanonika Stjepana Skurle u probnom otisku Moćnika stolne crkve dubrovačke (...), Arhivska zbirka Vinicija B. Lupisa (foto: V. B. Lupis)

Fig. 11a-c personal notes of canon Stjepan Skurla in the test print *Moćnik stolne crkve dubrovačke* (...), Archive collection of Vinicije B. Lupis

nam *Pontificum Historiam necessaria* (...), u poglavlju XXXVI.⁴⁰ Ivan Kukuljević Saxcinski 1857. donosi prvu grafiku dominikanske stauroteke i njen opis, a na temelju Crijevićeva pisanja donosi natpise i opis stauroteke bez ikakvih novih spoznaja.⁴¹

Naposljetku, do sada najopsežniju studiju o ovom moćniku/stauroteci, koja sublimira sve sačuvane povijesne izvore, napisao je dubrovački kanonik don Stjepan Skurla davne 1868. godine u monografiji *Moćnik stolne crkve dubrovačke. Izvješće o drvu sv. Križa, Pelenici Isukrstovoj i ostalijem moćima posvećenijem životom i smrti Našega Spasitelja*. Isti autor opisao je dominikansku stauroteku i u svojoj knjizi *Ragusa cenni storici*, tiskanoj u Zagrebu 1876. godine. U svojem izdanju Skurla donosi litografiju stauroteke koju je izradio litograf R. Struppi za litografski zavod Lainović. Po svemu sudeći radi se o grafici nastaloj na predlošku Kukuljevićeva izdanja, ali s nekim izmjenama natpisa i bočnim dopisivanjem natpisa, kojeg ne nalazimo na Kukuljevićevoj grafici iz 1857. Sve spoznaje Stjepana Skurle prenosili su mlađi autori, poput Josipa Jelčića (Giuseppe Gelcich) u knjizi *Dello sviluppo*

religious function. Namely, after the 1586 plague epidemic, Dubrovnik authorities introduced a votive procession on the Feast of the Finding of the Holy Cross (May 3rd). In addition to the central procession, a smaller one continued to take place on the same day until the early 18th century. The procession led to the Church of the Holy Cross in Gruž with the reliquary that once belonged to Serbian king Uroš and was given to the Gruž monastery by Dubrovnik merchants. The procession was called off in 1714 after the theft of a piece of the relic, which ended up in the hands of an Austrian envoy.³⁹ Serafin Marija Crijević provides detailed information about this theft in his work *Prologomena in sacram metropolim Ragusinam Pontificum Historiam necessaria*. (...), in Chapter XXXVI.⁴⁰ In 1857, Ivan Kukuljević Sakcinski presented the first graphic of the Dominican stauroteke, alongside its description. Based on Crijević's writings, he also provided the inscriptions and description of the stauroteke without offering any new insights.⁴¹

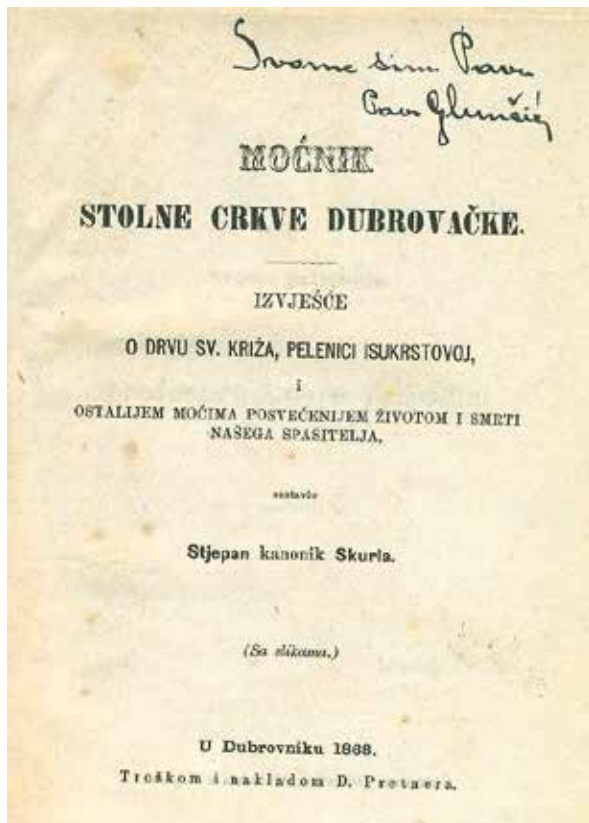
⁴⁰ Cerva 2008, str. 110-117; Knjižnica dubrovačkog dominikanskog samostana sv. Dominika: *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum, I., II.* (RKP. 34-IX-9/1); *Prologomena in sacram Metropolim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae Provinciae Pontificum Historiam necessaria* (...), (RKP. 34-IX-5).

⁴¹ Kukuljević Sakcinski 1857, str. 31.

³⁹ Lonza 2009, pp. 289 – 290.

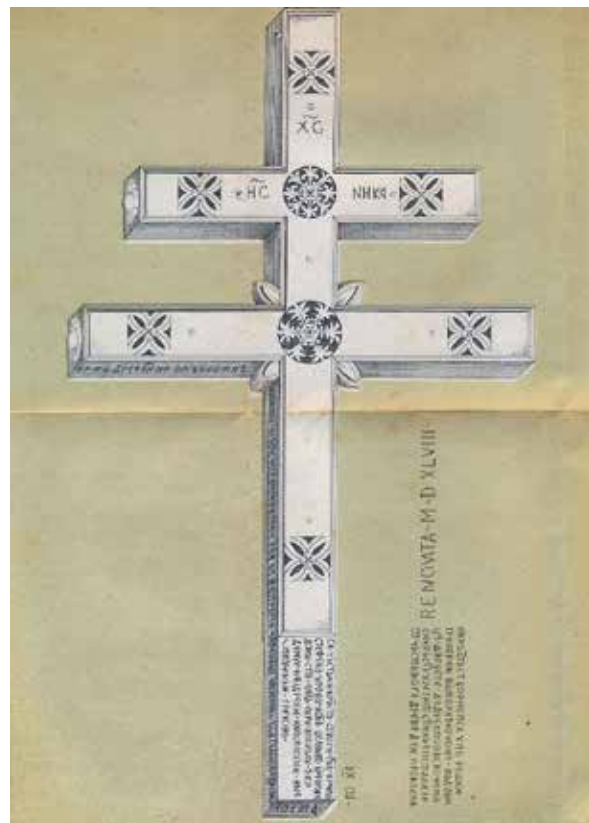
⁴⁰ Cerva 2008, pp. 110 – 117; Library of the Dominican Monastery of St. Dominic in Dubrovnik: *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum, I., II.* (RKP.34-IX-9/1); *Prologomena in sacram Metropolim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae Provinciae Pontificum Historiam necessaria*(...), (RKP.34-IX-5)

⁴¹ Kukuljević Sakcinski, p. 31.

Sl. 12. Naslovnica Moćnika stolne crkve dubrovačke (foto: V. B. Lupis)

Fig. 12 Title page of *Moćnik stolne crkve dubrovačke* (photo: V. B. Lupis)

Sl. 13. Grafika dominikanske stauroteke (preuzeto iz Kukuljević Sackinski 1857, str. 33)

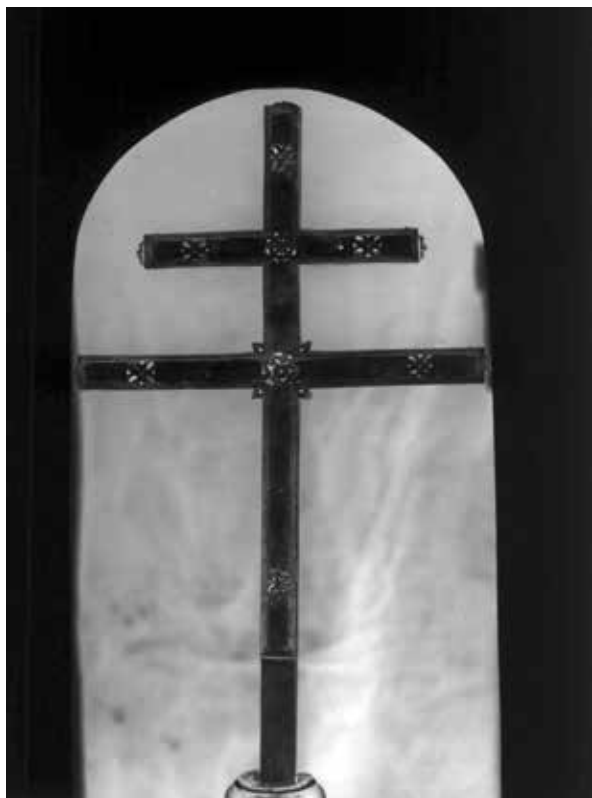
Fig. 13. Graphic of the Dominican stauroteke (taken from Kukuljević Sackinski 1857, p. 33)

And eventually, the most comprehensive study on this relic/stauroteke to date, summarizing all preserved historical sources, was written by Don Stjepan Skurla, a canon from Dubrovnik, back in 1868 in the monograph titled “*Moćnik stolne crkve dubrovačke. Izvješće o drvu sv. Križa, Peleници Isukrstovoj i ostalijem moćima posvećenijem životom i smrti Našega Spasitelja*” (The reliquary of the Cathedral of Dubrovnik. Report on the wood of the True Cross, the Loincloth and other relics dedicated to the life and death of Our Savior). The same author also described the Dominican stauroteke in his book *Ragusa cenni storici*, printed in Zagreb in 1876. In his edition, Skurla included a lithograph of the stauroteke created by lithographer R. Struppi for the lithographic workshop of Lainović. It appears to be a graphic based on Kukuljević’s edition,

Sl. 14. Nepoznati fotograf, 1860. godine, *Kronika dubrovačkog dominikanskog samostana Sv. Dominika* (foto: V. B. Lupis)

Fig. 14 Unknown photographer, 1860s, *Chronicle of the Dominican Monastery of St. Dominic in Dubrovnik* (photo: V. B. Lupis)

Sl. 15. Silvano Maškarić, kraj XIX. stoljeća, Stakleni negativ dominikanske stauroteke iz fototeke Državnog arhiva u Dubrovniku (foto: V. B. Lupis)

Fig. 15 Silvano Maškarić, late 19th century, Glass plate negative of the Dominican stauroteke from the photo archives of the State Archives in Dubrovnik (photo: V. B. Lupis)

Sl. 16.-16a. Nepoznati dubrovački majstor (1548.) i nepoznati srednjovjekovni majstor (poč. XIV. st.), dominikanska stauroteka (avers i revers), dar Stefana Uroša II. Milutina crkvi sv. Petra i Pavla (foto: D. Vokić)

Fig. 16-16a Unknown master from Dubrovnik (1548) and unknown mediaeval master (beg. 14th century), Dominican stauroteke (obverse and reverse), donation by Stefan Uroš II Milutin to the Church of Sts. Peter and Paul (photo: D. Vokić)

Sl. 17. Nepoznati dubrovački majstor (1548.) i nepoznati srednjovjekovni majstor (poč. XIV. st.), detalj bočnog natpisa s dominikanske stauroteke s ukrasnim rozetama (foto: D. Vokić)

Fig. 17 Unknown master from Dubrovnik (1548) and unknown mediaeval master (beg. 14th century), detail of the side inscription on the Dominican stauroteke with decorative rosettes (photo: D. Vokić)

Sl. 18. Nepoznati dubrovački majstor (1548.) i nepoznati srednjovjekovni majstor (poč. XIV. st.), natpis restauracije dominikanske stauroteke (1548.) (foto: D. Vokić)

Fig. 18 Unknown master from Dubrovnik (1548) and unknown mediaeval master (beg. 14th century), inscription of the restoration of the Dominican stauroteke (1548.) (photo: D. Vokić)

204 |

civile di Ragusa nei suoi monumenti istorici ed artisti memorie e studî del Prof. Giseppe Gelcich I. R. conservatore per preesiositi circoli di Ragusa e Cattaro (1884.).⁴²

U samostanskoj kronici dubrovačkoga dominikanskog samostana zalijepljena je jedna kabinet fotografija s motivom riznice dubrovačkog dominikanskog samostana iz 1860-ih godina, gdje je zabilježena dominikanska stauroteka, i to upravo u vrijeme kada o njoj don Stjepan Skurla piše prvu studiju. U fototeci Državnog arhiva u Dubrovniku se među nesređenim staklenim negativima dubrovačkog fotografa Silvina Maškarića čuva i negativ dominikanske stauroteke s kraja 19. stoljeća.

Moćnik Sv. Križa (v. 50,8 cm, š. 35 cm, š. 1,8 cm⁴³), u obliku dvoredog patrijarhalnog križa izrađen od srebrnog, djelomično pozlaćenog lima, pričvršćenog na drvenu konstrukciju.⁴⁴ Okomiti natpis koji govori o restauraciji stauroteke iz 1548. godine, „RENOVATA M. D. XLVIII.“, urezan je na stražnjoj strani. Na prednjoj strani nalaze se utisnute dvije zlatarske punce Dubrovačke Republike, bez oznake zlatara.

Ova dubrovačka punca prikazuje malo izduženu glavu sv. Vlaha s blago zašiljenom mitrom. Uz državni žig Dubrovačke Republike (puncu) s ras-

but with some changes to the inscription and additional notes on the lateral side not found on the Kukuljević's graphic from 1857. The findings and knowledge of Stjepan Skurla have continued to be passed on by the authors that followed, like Josip Jelčić (Giuseppe Gelcich) in his work *Dello sviluppo civile di Ragusa nei suoi monumenti istorici ed artistici memorie e studî del Prof. Giseppe Gelcich I. R. conservatore per preesiositi circoli di Ragusa e Cattaro* (1884).⁴²

The chronicle of the Dominican Monastery in Dubrovnik features an attached photo in form of a cabinet card depicting the treasury of the Dominican Monastery from around the 1860s. This photograph shows the Dominican stauroteke precisely at the time when Don Stjepan Skurla was writing his first study about it. Additionally, in the photo archives of the State Archives in Dubrovnik, among the unsorted glass plate negatives of Dubrovnik's photographer Silvino Maškarić, there is also a negative of the Dominican stauroteke from the late 19th century.

The reliquary of the True Cross (h. 50,8 x w. 35 cm, th. 1,8 cm⁴³), in form of a patriarchal two-barred cross, is made of silver, partially gilded sheet metal, and affixed to a wooden structure.⁴⁴ A vertical

⁴² Skurla 1868, str. 108-120; Skurla 1876, str. 107-108; Jelčić 1884, str. 59-60.

⁴³ Ukupna visina rozeta je 51 cm, a rasponi hasti su 29 i 19,6 cm; limovi na prednjoj strani variraju od 2,9 do 3,6 cm, a širina bočnog lima je 1,9 cm. Donja polja s natpisima visine su 10,5 cm i širine 2,3 cm.

⁴⁴ Posebno zahvaljujemo uglednom hrvatskom restoratoru Denisu Vokiću na fotografijama dominikanske stauroteke.

⁴² Skurla 1868, pp. 108 – 120; Skurla 1876, pp. 107 – 108; Jelčić 1884, pp. 59-60.

⁴³ (The total height with the rosette is 51 cm, and the spans of the crossbars are: 29 and 19.6 cm, the metal sheets on the front side vary from 2.9 to 3.6 cm, the width of the side sheet is 1.9 cm. The lower areas with inscriptions are: height 10.5 cm and width 2.3 cm)

⁴⁴ I particularly thank the distinguished Croatian restorer Denis Vokić for the photos of the Dominican stauroteke.

Sl. 19. Nepoznati dubrovački majstor (1548.), detalj dominikanske stauroteke s državnim žigom Dubrovačke Republike (foto: D. Vokić)

Fig. 19 Unknown master from Dubrovnik (1548), detail of the Dominican stauroteke with the state seal of the Republic of Ragusa (photo: D. Vokić)

Sl. 20. Nepoznati dubrovački majstor (1516.), detalj ophodnog raspela, dar dubrovačkog nadbiskupa Reinalda Gratiana s državnim žigom Dubrovačke Republike (foto: B. Gjukić)

Fig. 20 Unknown master from Dubrovnik (1516), detail of the processional crucifix of Dubrovnik's Archbishop Reinaldo Gratiano with the state seal of the Republic of Ragusa (photo: B. Gjukić)

pela dubrovačkog nadbiskupa Reinalda Gratiana iz 1516. godine iz dubrovačke katedrale te nedatirani državni žig s moćnika ruke sv. Petra iz Moćnika dubrovačke katedrale, ovo je drugi precizno datirani dubrovački državni žig iz XVI. stoljeća.⁴⁵ Nešto mlađi državni žig nalazi se utisnut s brisom čistoće i žigom zlatara na kaležu stonskoga biskupa Petra Gučetića 1551. godine, iz stonske župne crkve sv. Vlaha. Valja istaknuti kako je državni žig s moćnika LXXVII. ruke sv. Petra Apostola iz dubrovačke katedrale još starije forme, uobičajene za 15. stoljeće.⁴⁶ Po svemu sudeći, dubrovački renesansni zlatar preradio je stauroteku koja je nastala za vladavine Uroša II. Milutina (1275. – 1321.) u elegantni renesansni moćnik, kombinirajući pozlatu i srebrni lim te zlatarske tehnike „na proboj” i iskucavanje. Dubrovački zlatar poštovao je arhaični dvoredi oblik križa, dobro poznat Dubrovčanima iz riznice dubrovačke katedrale, gdje se čuva više takvih križeva. Isto je tako nepoznati majstor aversni dio

inscription about the restoration of the stauroteke in 1548 is engraved on the reverse side of the cross: “RENOVATA M. D. XLVIII.” The obverse side features two impressed goldsmith’s marks from the Republic of Ragusa, without identification of the goldsmith.

The mark of Dubrovnik depicts a slightly elongated head with the gently pointed mitre of St. Blaise. Alongside the state seal of the Republic of Ragusa that is on the crucifix of Dubrovnik’s Archbishop Reinaldo Gratiano from the Dubrovnik Cathedral from 1516, and the undated state seal on the arm reliquary of St. Peter from the Treasury of the Cathedral, this is the second precisely dated Dubrovnik state seal from the 16th century.⁴⁵ A slightly younger state seal is impressed with the hallmark of purity and the goldsmith’s mark on the chalice of Bishop Petar Gučetić of Ston from 1551, from the parish church of St. Blaise in Ston. It is noteworthy that the state seal on the arm reliquary LXXVII of St. Peter the Apostle from the Dubrovnik Cathedral has an even older form that was common in the 15th century.⁴⁶ Evidently, the

⁴⁵ Lupis 2003, str. 81-84; Lupis 2015, str. 403-408; Lupis 2014, str. 226-228.

⁴⁶ DADU, R. O. Don Nika Gjivanovića, *Diverse memorie del’anno 1751*, 102; Lupis 1996, str. 79; Lupis 2000, str. 155; Lentić 1991, str. 151-153; Lentić 1984, str. 165.

⁴⁵ Lupis 2003, pp. 81 – 84; Lupis 2015, pp. 403 – 408; Lupis 2014, pp. 226 – 228.

⁴⁶ DADU, R.O. Don Nika Gjivanovića, *Diverse memo-*

Sl. 21. Pogled na bočni lim dominikanske stauroteke, s naknadnim popravkom i tragovima nasilnog otvaranja (foto D. Vokić)

Fig. 21 View of the lateral metal sheet of the Dominican stauroteke showing the subsequent repairs and traces of the violent opening. (photo: D. Vokić)

Sl. 22. Pogled bočno, sa stiliziranim rozetama na završecima haste stauroteke (foto: D. Vokić)

Fig. 22 Side view of the stylized rosettes at the ends of the reliquary's arms (photo: D. Vokić)

obložio novim srebrnim limom, koji na križištima hasti ima rozete izvedene „na proboj”, s fitomorfnim ukrasima, otvore *theca*, koje su pozlaćene, kao i stupnjevani rubovi stauroteke. Na krakovima hasti „na proboj” je iskucano šest križnih otvora, *theca*, vrlo jednostavnog plasticiteta. Zapravo, kao da je zlatar pokazivao poštovanje prema staroj stauroteci, te je smatrao najvažnijim uz oblik sačuvati u novoj kreaciji i votivne natpise. Na završecima hasti stauroteke pričvršćene su elegantne rozete, sačinjene od pozlaćenih stiliziranih srebrnih listića. Ove bradavičaste rozete podsjećaju na srebrna renesansna pozlaćena puceta onodobne stilske nošnje. Na središnjem križištu hasti nalaze se četiri radijalno postavljena stilizirana trokutasta izbojka. Bočni lim i limovi s natpisima su izvorni, a i danas su vidljivi tragovi nasilnog otvaranja i kasnijeg lemljenja olovom, što se može tumačiti zabilježenim incidentom krađe iz XVII. stoljeća i otvaranjem zabilježenim u XIX. stoljeću.

Svakako, prednji i stražnji lim, s pozlaćenim stupnjevanim rubom u gornjoj zoni stauroteke su iz 1548. godine, a ostali limovi s natpisima kao i bočni limovi su po svemu sudeći izvorni, iz XIV. stoljeća. Nepoznati dubrovački zlatar poveo se za znanom dubrovačkom tradicijom, poštujući povijesne oblike starijega liturgijskog predmeta, kao što će to biti slučaj i s restauracijom moćnika glave sv. Vlaha u idućem, XVII. stoljeću, ali i za tradicijom čuvanja konzervativnih oblika skupine moćnika

Dubrovnik Renaissance goldsmith skilfully transformed the stauroteke, which was made during the reign of Uroš II Milutin (1275 - 1321), into an elegant Renaissance reliquary, combining gilding and silver sheet, and using the goldsmith technique of “piercing.” The goldsmith respected the shape of the archaic two-barred cross, well-known to the people of Dubrovnik from the Treasury of the Dubrovnik Cathedral, where several have been kept. The unknown master also covered the obverse side with a new silver sheet, featuring pierced rosettes with phytomorphic decorations, openings *theca*, at the intersections of the arms, which were gilded as were the stepped edges of the reliquary. Six cross-shaped openings- *theca*, made in the piercing technique, adorn the ends of the crossbars, which in terms of plasticity are very simple. In fact, it seems as if the goldsmith showed respect for the old reliquary, considering it essential to preserve both the shape and votive inscriptions in the new creation. Elegant rosettes, composed of gilded stylized silver leaves, are attached to the ends of the reliquary's arms. These wart-like rosettes resemble the silver Renaissance gilded buttons of the folk costumes at that time. At the central intersection of the arms, there are four radially arranged stylized triangular shoots. The lateral metal sheet and those with the inscriptions are original. The traces of the forceful opening and the

rie del'anno 1751, 102; Lupis 1996, p. 79; Lupis 2000, p. 155; Lentić 1991, pp. 151 – 153; Lentić 1984, p. 165.

glava u Moćniku dubrovačke katedrale.⁴⁷ Iz pisanja crkvenog povjesničara Stjepana Skurle može se pretpostaviti da je srpski kralj Uroš II. Milutin ovaj moćnik drva Sv. Križa dobio na dar iz Carigrada, kada se četvrti put oženio, Simonidom, kćeri bizantskog cara Andronika II. Paleologa (1282. – 1328.). Poslije smrti svojih supruga Ane Ugarske i Irene di Monferrato (1284.) odustao je od ideje crkvene unije s Rimskom Crkvom. Autor u svojoj knjizi opširno navodi sve starije povijesne izvore. U Skurlinu primjerku knjige koja je služila za korekturu rukopisa prije tiska, nalazimo grafiku koju je potpisao autor R. Struppi, a otiskana je u litografskom zavodu V. Lainovića u Dubrovniku.⁴⁸ Po svemu sudeći grafika je rađena prema fotografiji. Posebno je značajna i bilješka na praznom međulistu Skurlina osobnog autorskog primjerka knjige: „Unutarnja šupljina je napunjena malijem komadićima drva, od što smo se mi isti uvjerali. Držat je da je treći dio šupljine napunjena mora biti ista drvom – Sve je pak uzdržano bumbakom. Komadi sv. Drva jesu viši i manji, one koje smo mi vidjeli dugi su po tri centimetra. Je Xp.NIKA= poskurnjak u crkvi istoč.ispovjed. op. Na krstu naslikanu izostavljeno je slovo P u GTETPy.”⁴⁹

Na patrijarhalnom srebrnom križu, urešenome jednostavnim stiliziranim rozetama, nalazi se ćirilski natpis: „ - Si častni krst stvori Gospodin kralj / Stefan Uroš i sin Velikoga kralja / Uroša, domu Apostol Petaru i / Pavlum jako da mu je na zdravlje i / na spasenje i na otpušćene grehov : - I krst stvori Episkup Raški Gri - / gorije vtori, jako i ona vdovica / dve cete dodušte. Kto vshšet si / krst uzeti od svetih Apostol ili ot / častnoga dreva da je proklet /: - Krstom ograzdajemi, vrahu proti - / vljajem se, ne boješte se kazni ego / ni lajana, jako grdi uprazdni se i / popran bist siloju na drevje raspe - / tago Hrista.”⁵⁰

⁴⁷ Lupis 2009, str. 351-370.

⁴⁸ Autorov osobni korekturni primjerak s bilješkama čuva se u arhivskoj zbirci Vinicija B. Lupisa.

⁴⁹ Opaske autora Stjepana Skurle.

⁵⁰ Kovačević 1956, str. 36-38. Autor donosi hrvatski prijevod: „Na Križu su četiri natpisa, ispisana staroćirilskim slovima, iz kojih se doznaje, tko je učinio Križ i komu je Križ pripadao. „ISUS KRIST POBJEĐUJE“. Napisano je grčkim slovima na gornjoj prečki s prednje strane. Na dnu Križa, s iste strane, nalazi se natpis, koji na hrvatskom glasi: „Ovaj pravi Križ učinio Gospod Kralj/Stjepan Uroš sin Velikog Kraja Uroša/ za crkvu svetih Apostola Petra i Pavla/da mu bude na zdravlje i na spasenje/i na oproštenje grijeha.“ Sa su-

later soldering with lead are still visible today and most probably related to the recorded theft incident in the 17th century, and the opening of the reliquary recorded in the 19th century.

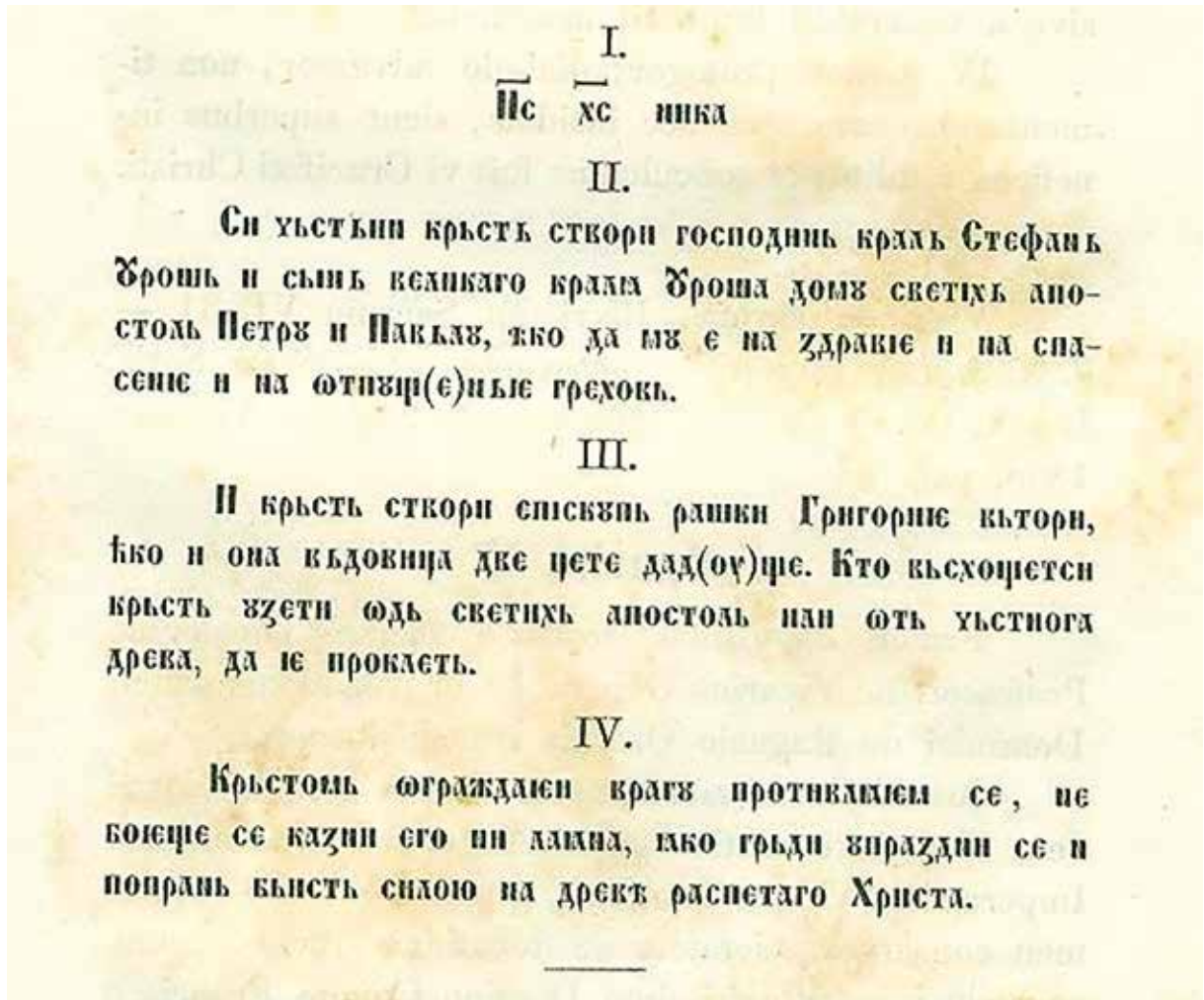
The front and back metal sheet with gilded stepped edges in the upper part of the stauotheke date back to 1548, while the other metal sheets with the inscriptions, including the lateral sheets, seem to be original and from the 14th century. The unknown goldsmith from Dubrovnik adhered to the well-known Dubrovnik tradition of respecting historical shapes of older liturgical items, a practice that was also implemented in the restoration of the reliquary of the head of St. Blaise in the 17th century. The tradition of respecting the conservative shapes is also evident in the group of head reliquaries in the Treasury of the Dubrovnik Cathedral.⁴⁷ Based on the records of church historian Stjepan Skurla, it can be assumed that the Serbian King Uroš II Milutin received this reliquary of the True Cross as a gift from Constantinople on the occasion of his fourth marriage to Simonida, the daughter of Byzantine Emperor Andronikos II Palaiologos (1282–1328). After the deaths of his previous wives, Anna of Hungary and Irene di Monferrato (1284), he abandoned the idea of the ecclesiastical union with the Roman Church. Skurla extensively cites older historical sources in his book. In Skurla's personal copy of the book, which was used for corrections in the manuscript before printing, there is a lithograph signed by R. Struppi, which was printed in the lithographic workshop of V. Lainović in Dubrovnik.⁴⁸ The graphic appears to have been created from a photograph. Particularly noteworthy is the note on the blank space between the pages of Skurla's personal copy: “The internal cavity is filled with small pieces of wood, as we have verified. It is believed that the third part of the cavity must be filled with the same wood—everything is hold together by cotton. The pieces of the True Cross vary in height and size; those we observed are three centimetres long. Xp.NIKA= wooden stamp in the Eastern orthodox church, note. The letter P is omitted in ‘GTETPy’ on the painted cross.”⁴⁹

The patriarchal silver cross, adorned with simple stylized rosettes, bears the Cyrillic inscription:

⁴⁷ Lupis 2009, pp. 351 – 370.

⁴⁸ The author's personal copy with notes and corrections is part of the archive collection of Vinicije B. Lupis.

⁴⁹ Notes of the author Stjepan Skurla.

Sl. 23. Ćirilичni natpisi s moćnika Sv. Križa iz knjige Stjepana Skurle Moćnik stolne crkve dubrovačke (foto: V. B. Lupis)

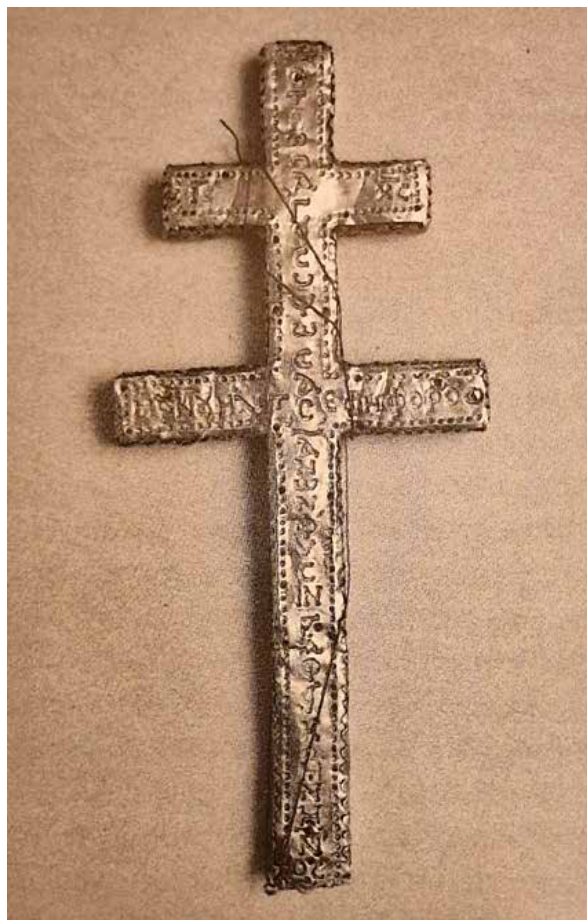
Fig. 23 Cyrillic inscriptions on the reliquary of the True Cross from the book of Stjepan Skurla Moćnik stolne crkve dubrovačke, (photo: V. B. Lupis)

Iz paleološkog razdoblja nije sačuvano mnogo reprezentativnih stauroteka, jer je to vrijeme osiromašenja Carstva, koje je svedeno na uzak pojas Male Azije i europski dio. To razdoblje karakteriziraju stauroteke sa znatno skromnijim ukrasima, ali uz poštivanje dvostrukog patrijaršijskog križa, poput onog kraljevine Palatine, koji je pripadao Manuelu Prvom Komnenu od Trapezunta (1238.

”-Si častni krst stvori Gospodin kralj / Stefan Uroš i sin Velikoga kralja / Uroša, domu Apostol Petaru i / Pavlum jako da mu je na zdravje i / na spasenje i na odušćene grehov : - I krst stvori Episkup Raški Gri - / gorije vtori, jako i ona vdovica / dve cete dodušte. Kto vshšet si / krst uzeti od svetih Apostol ili ot / častnoga dreva da je proklet /: - Krstom ograzdajemi, vrahui proti - / vljajem se, ne boješte se kazni ego / ni lajana, jako grdi uprazdni se i / popran bist siloju na drevje raspe - / tago Hrista”⁵⁰ (trans.:

protne strane je natpis s ovim značenjem: „I Križ je učinio Gregorije drugi biskup Raše, kao što/ je i ona udovica dala dva novčića, neka je proklet od svetih Apostola/ i od presvetog drva.“ Ispod donje prečke se nalazi natpis ovog sadržaja. „Križem obranjen đavlu se protivim“, a zatim se nastavlja uzduž glavne prečke: „ne bojim se njegovih napasti, ni prijetnja ni lajanja,/ već se jako uzdamo zaštićeni moću Krista na Drvu raspeta“. Sa strane je naznačena godina 1548., kada je Križ popravljen.

⁵⁰ Kovačević 1956, pp. 36 – 38. The author provides the Croatian translation:”Na Križu su četiri natpisa, ispisan staroćirilskim slovima, iz kojih se doznaje, tko je učinio Križ i komu je Križ pripadao.„ISUS KRIST POBJEĐUJE“. Written in Greek letters on the front side of the upper bar. At the bottom of the Cross, on the same side, is the inscription which is as follows in Croatian: „Ovaj pravi Križ učinio Gospod Kralj/

– 1263.), a danas se čuva u riznici Notre-Dame u Parizu.⁵¹

Dubrovačka stauroteka nije detaljnije obrađena u suvremenoj srpskoj literaturi, već se o njoj donose ranije spoznaje, uklapajući ih u fenomen moćnika Sv. Križa.⁵² Tek 2018. izlazi studija posvećena ovoj stautoteci. U toj novijoj objavi autorica razmatra dubrovačku stauroteku u kompleksu stauroteke sv. Save koja se danas čuva u Biskupskom muzeju u Pienzi, te dviju stauroteka iz manastira Vatopedi; jedna braće Musi (oko 1390.) i druga zvana „Lazarev križ“ (15. stoljeće).⁵³ Razmatrana je u kom-

Sl. 24.-24a Nepoznati umjetnik iz Trapezuntskog Carstva, Križ kraljevine Palatine, druga četvrtina XIII. stoljeća, Riznica Notre-Dame u Parizu (preuzeto iz: *L'art byzantin dans les collections publiques françaises*, Paris 1992.)

Fig. 24-24a Unknown artist from the Empire of Trebizond, Cross of Princess Palatine, second quarter of the 13th century, Treasury of Notre-Dame in Paris (taken from: L'art byzantin dans les collections publiques françaises, Paris 1992)

This holy cross was made by the lord king Stefan Uroš, son of the great king Uroš, for the Church of the Holy Apostles Peter and Paul, for his health

⁵¹ Durand 1992, str. 444-445.

⁵² Popović 2016, str. 133-143. Autorica donosi svu relevantnu srpsku literaturu o staurotekama i moćnicima.

⁵³ Popović 2018, str. 73-87. Autorica postavlja novu hipotezu o cjelovitoj kopiji stauroteke iz 16. stoljeća. Popović je raspolagala aversnom i reversnom fotografijom stauroteke, za koju ne navodi autora. Ona stauroteku nikada nije imala u rukama i nikada ju nije sagledala kao cjelinu.

Stjepan Uroš sin Velikog Kraja Uroša/za crkvu svetih Apostola Petra i Pavla/da mu bude na zdravlje i na spasenje/i na oproštenje grijeha.“ S protivne strane je natpis sa ovim značenjem: „I Križ je učinio Gregorije drugi biskup Raše, kao što/ je i ona udovica dala dva novčića, neka je proklet od svetih Apostola/ i od presvetog drva.“ Ispod donje prečke se nalazi natpis ovog sadržaja. „Križem obranjen đavlu se protivim“, a zatim se nastavlja uzduž glavne prečke: „ne bojim se njegovih napasti, ni prijetnja ni lajanja./ već se jako uzdamo zaštićeni moću Krista na Drvu raspetoga“. The year 1548 is written on the side, when the Crps was repaired.(...)

Sl. 25. Nepoznati umjetnik, Stauroteka iz Dijecezanskog muzeja u Pienzi, posljednja četvrtina XIV. st. (preuzeto iz: Danica Popović, *God dwelt even in their bodies in spiritual wise'-relics and reliquaries in medieval Serbia*)

Fig. 25 Unknown artist, stauroteke from the Diocesan Museum of Pienza, last quarter of the 14th century (taken from: Danica Popović, God dwelt even in their bodies in spiritual wise'-relics and reliquaries in medieval Serbia)

pleksu stauroteka sv. Save, od kojih se jedna čuva u Biskupskom muzeju u Pienzi, a dvije u manastiru Vatopedi (jedna je braće Musić (oko 1390.), a druga, zvana “Lazarev križ”, je iz XV. stoljeća).⁵⁴ Ova hipoteza nije realna jer je natpisna traka inkorporirana u novu stauroteku, a pripada izvornoj stauroteki te se nipošto ne radi o mletačkoj inačici tradicije kopiranja starijih moćnika. Dubrovačka praksa je posve različita i tu se strogo pazilo da se stari elementi uklope u novo zlatarsko rješenje o čemu svjedoče primjeri desetina moćnika u Moćniku dubrovačke katedrale. Svakako, dubrovačku stauroteku treba sagledati u kontekstu stauroteka vezanih za kraljevski kult Pravog Križa i uspostave srpskog srednjovjekovnog kraljevstva, odnosno *translatio imperio* kroz *translatio Hierosolymi*. Stilski su vrlo bliske, jer imaju sve natpise u donjoj zoni, posve odvojene od gornjeg dijela križa – moćnika, te imaju hibridni lik liturgijskog križa za blagoslov prilikom vladarskih ceremonija. Ova skupina razlikuje se od standardnih stauroteka uloženi u tabule ili prijenosne ormariće, nalik paleološkoj stauroteci iz

⁵⁴ Popović 2016, str. 136-137.

and salvation and for the forgiveness of sins. ...And the cross was made by the bishop of Rascia, Gregory the Second, just like the widow who gave two small coins. Cursed be he that would take away this cross from the holy apostles or a piece from the holy wood...Defended by the Cross, I oppose the devil and are unfearful of his attacks, threats or barking, but entrust myself very much to be protected by the power of the Christ who was crucified on the Cross.)

Only a few representative staurotekes have survived from the Palaeologan era, as it coincided with a period of the Empire’s decline, which was confined to a narrow strip in Asia Minor and the European region. During this era, staurotekes were notably less adorned, yet they adhered to the patriarchal form of the two-barred cross, such as the one of Princess Palatine, which belonged to Manuel I Komnenos of Trebizond (1238 – 1263), now housed in the treasury of Notre-Dame in Paris.⁵¹

The stauroteke from Dubrovnik has not been explored in more detail in contemporary Serbian literature, but earlier knowledge about it has been provided and incorporated into the phenomenon of the reliquary of the True Cross.⁵² Only in 2018 did a study dedicated to this stauroteke emerge. In this more recent publication, the author examines the Dubrovnik stauroteke within the complex of the stauroteke of Saint Sava, which is now kept in the Diocesan Museum in Pienza, as well as two staurotekes from the monastery of Vatopedi: one of the Musić brothers (around 1390) and the other known as “Lazar’s Cross” (15th century).⁵³ It has been examined within the complex of the staurotekes of Saint Sava, one that is now in the Diocesan Museum in Pienza, and two staurotekes kept in the monastery of Vatopedi—one of the Musić brothers (around 1390) and the other known as “Lazar’s Cross” from the 15th century.⁵⁴ This hypothesis is not realistic because the inscription band is incor-

⁵¹ Durand 1992, pp. 444-445.

⁵² Popović 2016, pp. 133-143 The author provides all relevant Serbian literature about staurotekes and reliquaries.

⁵³ The author presents a new hypothesis regarding the complete copy of the 16th-century stauroteke. Popović had obverse and reverse photographs of the stauroteke at her disposal, but without providing the name of the author. However, she actually never had the stauroteke in her hands nor was she able to personally examine it as a whole.

⁵⁴ Popović 2016, pp. 136 – 137.

Sl. 26. Nepoznati majstor, XV. stoljeće, Križ Jelene Paleolog Dragaš, iz Manastira Dionisos/Μονή Διονυσίου (preuzeto iz: Λοβέρδου Τσιγαρίδα, Κ. “Σταυρός της αυτοκράτειρας Ελένης Παλαιολογίνας”, Θησαυροί του Αγίου Ορους, κατάλογος έκθεσης, Αθανάσιος Καρακατσάνης κ.ά. (επιμ.), Θεσσαλονίκη: Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, 346-47, αριθμός. 9.23. (Loverdou Tsigarida, Κ., [Thesouroi tou Agiou Orous], exhibition catalogue, Athanasios Karakatsanis et al. (eds.), Thessaloniki [Solun]: Museum of Byzantine Culture, 346-47, n. 9.23)

Fig. 26 Unknown master, 15th century, cross of Helena Dragaš Palaiologos, from the monastery Dionisios/Μονή Διονυσίου (taken from: Λοβέρδου Τσιγαρίδα, Κ. “Σταυρός της αυτοκράτειρας Ελένης Παλαιολογίνας”, Θησαυροί του Αγίου Ορους, κατάλογος έκθεσης, Αθανάσιος Καρακατσάνης κ.ά. (επιμ.), Θεσσαλονίκη: Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, 346-47, αριθμός. 9.23. (Loverdou Tsigarida, Κ., [Thesouroi tou Agiou Orous], exhibition catalogue, Athanasios Karakatsanis et al. (eds.), Thessaloniki [Solun]: Museum of Byzantine Culture, 346-47, n. 9.23.)

porated into the new staurotheke, but actually belonged to the original staurotheke. Therefore, it is not a Venetian version of the tradition of copying older relics. The practice in Dubrovnik was entirely different; namely, great attention was paid to incorporate old elements into new goldsmith’s creations, as evidenced by dozens of relics in the Reliquary of the Dubrovnik Cathedral. The Dubrovnik staurotheke should certainly be viewed in the context of staurotheke related to the royal cult of the True Cross and the establishment of the Serbian medieval kingdom, i.e. *translatio imperii* and *translatio Hierosolymi*. Stylistically, they are closely related, because they all have inscriptions in the lower part, which are completely separated from the upper part of the cross, i.e. the reliquary, and have a hybrid form of the liturgical cross used for blessings during royal ceremonies. This group differs from standard staurotheke that are inserted into tabulae or portable cabinets, like the Palaeologan staurotheke from the church in Jaucort that dates back to the early 13th century.⁵⁵ The Serbian group originated in the Palaeologan tradition, with one of the last specimen being the 15th-century cross of Helena Dragaš Palaiologos, the mother of the last Byzantine emperor, Constantine XI Palaiologos. It has an inscription area on the handle with a separated crossbar that separates the earthly from the heavenly.⁵⁶ It’s worth noting that, in all likelihood, the staurotheke from Pienza underwent a meticulous restoration in the 14th century.⁵⁷ It seems logical to link all Serbian staurotheke to significant churches. In this regard, the staurotheke of Dubrovnik was likely linked to the city church in the ruling city, which certainly could have been Prizren, where there was a numerous, economically powerful Croatian colony from Dubrovnik, which also managed the customs duties, by leasing them. Another interesting historical fact about the reliquaries, and related indirectly to Prizren, is mentioned by the Croatian historian Ćiro Truhelka in his book *The Royal Town of Jajce* from 1904. He notes that during the time of the Serbian despot Đurđe Branković (1377–1456), the following persons participated in the transfer of the relics of St. Luke from Arta to Cephalonia, namely “the Archbishop of Prizren, Mihajlo, the hegumen of the Lješ Monastery, and a certain boyar named Stjepan

⁵⁵ Durand 1999, p. 168

⁵⁶ Tsigarida 1997, pp. 346-47, br. 9.23.

⁵⁷ Popović 2016, p. 136.

crkve u Jaucourtu, nastalih početkom 13. stoljeća.⁵⁵ Srpska skupina nastala je u paleološkoj tradiciji, čiji je jedan od posljednjih primjeraka križ Jelene Paleolog Dragaš, majke posljednjeg bizantskog cara Konstantina XI. Paleologa, iz XV. stoljeća; križ na hvatištu ima natpisnu zonu s odvojenom hastom, koja odvaja zemaljsko od nebeskog.⁵⁶ Valja istaknuti kako je po svemu sudeći i stauroteka iz Pienze temeljito restaurirana u XIV. stoljeću.⁵⁷ Bez mnogo razmišljanja sve srpske stauroteke treba vezati uz važne crkve, a dubrovačka stauroteka trebala je biti vezana za gradsku crkvu u vladarskom gradu, što je zasigurno mogao biti Prizren, gdje se nalazila brojna i ekonomski moćna hrvatska dubrovačka kolonija, koja je i upravljala vladarskim carinama, uzimajući ih u zakup. Zanimljiva je još jedna povijesna činjenica o moćnicima neizravno vezana uz grad Prizren. Hrvatski povjesničar Ćiro Truhelka u knjizi *Kraljevski grad Jajce (...)* 1904. godine piše o prijenosu moći sv. Luke iz Rogosa na Kefaloniji za srpskog despota Đurđa Brankovića (1377. – 1456.): „Nadbiskup prizrenski Mihajlo, iguman manastira Lješa i jedan boljar po imenu Stjepan dobiše nalog, da idu po relikvije, i da ih nakon svršena pazara prenesu u Srbiju (...).”⁵⁸ Ove relikvije (prst sv. Luke i noge sv. Luke) i danas se čuvaju u Moćniku dubrovačke katedrale i u riznici dubrovačkoga franjevačkog samostana Male braće.⁵⁹

U katalogu izložbe *Dominikanci u Hrvatskoj* nije posvećena dovoljna pozornost ovome zanimljivom moćniku. U objavi iz kataloga ponavlja se da je križ pripadao Stjepanu Urošu (1282. – 1321.), sinu velikog kralja Uroša, i da nije poznat način kako je križ dospio u Dubrovnik. Smatra se da je križ u Dubrovnik donio netko od dubrovačkih trgovaca nakon pada Srbije pod Turke, a potom ga je darovao dominikanskom samostanu Sv. Križa u Gružu.⁶⁰ Jedan od koautora rada više puta se osvrtao na ovu iznimno zanimljivu umjetninu, obrađujući kasnobizantsko zlatarstvo i njegove veze s Dubrovnikom,⁶¹ uz ostale bizantske umjetnine u Dubrovniku, gradu

were ordered to go and buy the relics, and after that to transfer them to Serbia... (...).⁵⁸ These relics (finger of St. Luke and the feet of St. Luke) are now in the Treasury of the Dubrovnik Cathedral and in the treasury of the Franciscan Monastery of the Friars Minor in Dubrovnik.⁵⁹

In the exhibition catalogue on *Dominicans in Croatia*, insufficient attention has been paid to this intriguing reliquary. It is again stated in the catalogue that the cross belonged to Stjepan Uroš (1282–1321), the son of the great King Uroš, while the manner in which the cross made its way to Dubrovnik remains unknown. It is believed that one of the merchants from Dubrovnik brought the cross to his hometown after the fall of Serbia to the Turks and gave it later to the Dominican monastery of St. Cross in Gruž as a gift.⁶⁰ One of the co-authors of this work has on several occasions delved into this exceptionally interesting artwork, exploring late Byzantine goldsmithing and its connections to Dubrovnik.⁶¹ Among other Byzantine artworks in Dubrovnik, a city acknowledging Byzantine supremacy until 1204 and even later until the last Byzantine emperor Constantine XI Palaiologos Dragases, who issued the chrysobull to Dubrovnik, thereby recognizing Dubrovnik’s liberties as the emperor of the Romaei. There are also artefacts from the era of the Palaiologos, including the Dominican staurotheke and the encolpion of St. Sava.

Conclusion

A meticulous analysis shows that there are not many reliquaries, which have as long and complex a history as the staurotheke of the Dubrovnik Dominicans, which has captured the attention of church historians from the 18th century to the present day. In the context of Dubrovnik goldsmithing, it holds exceptional importance, as it has the state goldsmith’s hallmark of the Republic of Ragusa precisely dated with an inscription and also bears evidence of Dubrovnik’s tradition to respect older forms in the restoration process. Furthermore, in the context of its original form, the Dominican

⁵⁵ Durand 1999, str. 168

⁵⁶ Tsigarida 1997, str. 346-347, br. 9.23.

⁵⁷ Popović 2016, str. 136.

⁵⁸ Truhelka 1904, str. 55.

⁵⁹ Lupis 1997, str. 31-40; Lupis 2015, str. 423-430.

⁶⁰ Gagro 2011, str. 211, 426. U ovoj objavi nema ni u kataloškoj jedinici spomena neke starije bibliografske jedinice.

⁶¹ Lupis, 2003, str. 262; Lupis 2007, str. 355-377; Lupis 2015, str. 186-187.

⁵⁸ Truhelka 1904, p. 55.

⁵⁹ Lupis 1997, pp. 31 – 40; Lupis 2015, pp. 423 – 430.

⁶⁰ Gagro 2011, p. 211, 426. In this publication there is no mention of any older bibliographic unit in the catalogue unit.

⁶¹ Lupis, 2003, p. 262; Lupis 2007, pp. 355 – 377; Lupis 2015, pp. 186-187

koji je priznavao vrhovništvo Bizanta do 1204. godine, sve do posljednjeg bizantskog cara Konstantina XI. Paleologa Dragaša, koji mu je izdao krizobulu, priznajući mu slobode kao car Romeja. Isto tako u Dubrovniku se nalaze i umjetnine iz paleološkog razdoblja, među kojima je dominikanska stauroteka uz enkolpion sv. Save.

Zaključak

Iz analize je razvidno da rijetko koji drugi moćnik ima tako dugu i složenu povijest kao stauroteka dubrovačkih dominikanca, koja pobuđuje pozornost crkvenih povjesničara od XVIII. stoljeća do danas. U kontekstu dubrovačkog zlatarstva ona je iznimno značajna, jer je njezinim natpisom precizno datiran državni zlatarski žig Dubrovačke Republike, koji svjedoči o dubrovačkoj tradiciji poštovanja izvornih formi prilikom restauracije. Isto tako, u kontekstu svoje izvorne forme dominikanska stauroteka predstavlja posebnu podskupinu iz paleološkog razdoblja, koju čine stauroteke srpskoga zlatarskog kruga s funkcijom liturgijskog križa prilikom posebnih blagdana; one se razlikuju od starije skupine bizantskih stauroteka, najčešće složenijih formi ili uloženi u posebne spremnice, ili pak hodočasnicih stauroteka iz Svete Zemlje.⁶² Ova posebna skupina srpskih stauroteka odaje laviranje između zapadne i istočne tradicije, jer se po obliku radi o elegantnim romaničkim staurotekama, tradicijom vezanim uz Jeruzalemsko Kraljevstvo više negoli uz paleološku likovnost, koja je naslijedila tradiciju bizantskih stauroteka zbijenije forme. Dubrovačka stauroteka vrijedan je primjer svojevrstne složenosti relikviologije, kao i likovnih utjecaja. Oblik stauroteke bio je podređen posebnoj kategoriji duhovnosti kraljevskog kulta, transformirane u Dubrovniku u novu kategoriju moćnika drva Križa, s posebnom ulogom u vjerskom kalendaru Dubrovačke Republike. Skupina moćnika koji su neizravno vezani uz Prizren (moćnici sv. Luke i dominikanska stauroteka) iznimno je zanimljiva i rječito govori o koiné stilova, vjerskih i kulturnih utjecaja na razmeđu vjera, kao i civilizacijskih prstenova u zanimljivom baštinskom krajobrazu Kosova.

staurotheke represents a distinct subgroup from the Palaeologan period, i.e. a staurotheke of the Serbian goldsmith circle serving as a liturgical cross during special holidays. It distinguishes itself from the older group of Byzantine staurotheques, often more intricate in form or encased in specific containers, as well as the pilgrimage staurotheques from the Holy Land.⁶² This unique group of Serbian staurotheques reveals the oscillating tendency to the Western and Eastern traditions, because its shape is more reminiscent of Romanesque elegant staurotheques, a tradition of staurotheques associated with the Kingdom of Jerusalem, than with Palaeologan art, which followed the tradition of Byzantine staurotheques of a more compact form. The staurotheke of Dubrovnik is a remarkable example of the complexity of relic veneration and artistic influences. Its form was subordinated to a specific category of spirituality of the royal cult, transformed in Dubrovnik into a new category of wooden reliquaries of the Cross with a special role in the religious calendar of the Republic of Ragusa. The group of reliquaries indirectly tied to Prizren, including the reliquaries of St. Luke and the Dominican staurotheke, is particularly interesting and eloquently speaks of koiné styles, religious and cultural influences at the crossroads of faiths, and the varied civilization rings within the captivating heritage landscape of Kosovo.

⁶² Pace 2010, str. 137-160; Lupis 2012, str. 183-192.

⁶² Pace 2010, pp. 137-160; Lupis 2012, pp. 183 – 192.

Popis kratica / *Abbreviations*

SHP - Starohrvatska prosvjeta

DADU - Državni arhiv u Dubrovniku (State Archives in Dubrovnik)

Popis arhivskih izvora / *List of archival sources*

DADU, R. O. Don Nika Gjivanovića, *Diverse memorie del'anno 1751*, 102.

DADU, Test. Not. 10.1, 8, 65'-66'

DADU, Test. Not. 10.1., 6, 38 – 38'

DADU, Test. Not. 10.1. 12, 194'-195'

DADU, Test. Not. 10.1. 7, 120 – 120'

DADU, Test. Not. 10.1. 13, 115'-116'

Knjižnica dominikanskog samostana u Dubrovniku/
Library of the Dominican monastery in Dubrovnik

Serafin Crijević, *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum, I., II.* RKP-34-IX-9/1

Serafin Crijević, *Prologomena in sacram Metropolim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae Provinciae Pontificum Historiam*). RKP -34-IX-9/2

Arhivska zbirka Vinicija B. Lupisa, autorski prvotisk Stjepana Skurle *Moćnik stolne crkve dubrovačke, izvješće o drvu sv. Križa, Pelenici Isukrstovoj, i ostalijem moćima posvećenijem životom i smrti našega Spasitelja*, Dubrovnik 1868., s autorovim rukopisnim ispravcima/ with the author's handwritten correction.

Popis tiskanih izvora / *List of published sources*

Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. XI, Zagreb, 1905. – 1934., 134 (6. I. 1345.)

Bullarium Ordinis Praedicatorum, ed. Th. Ripoll – A. Bremond, tomus III, Romae 1740.

Život Stefana Nemanje od kralja Stefana Prvovenčanog, u: *Stare srpske biografije* (preveo/translati- on by Milivoje Bašić), Beograd 1924.

A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, sv. I, Roma, 1863.

V. Adamović, Gruž, topografičko-povjesničke bilješke, *Srđ*, 16 jula, br. 13, god. 2, Dubrovnik, 1903., str. 593-594.

Literatura / *Bibliography*

Batinić 1881

M. Batinić, *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini u prvih šest vijekova njihova boravka I*, Zagreb 1881.

Brugmann 2006

B. Brugmann, *An Archeological Map of the Historic Zone of Prizren*, CHwB Kosovo office, Report Series No. 2/2006, Prishtinë, 2006.

Bojović 2016

D. Bojović, *Bogorodičina ikona iz crkve Svetog Nikole Rajkovog i pitanje slikarskih radionica srednjovjekovnog Prizrena*, *Zograf* 40, Beograd 2016, 95-116.

Bošković 1932

Đ. Bošković, *Crkva sv. Spasa u Prizrenu*, *Starinar* 7, Beograd 1932, 118-119.

Božić 1979

I. Božić, *Nemirno pomorje XV veka*, Srpska književna zadruga, Beograd 1979.

Campobasso 2012

G. Campobasso, *Testimonianze di culto iacopeo e cateriniano in Albania ed una poco nota direttrice di pellegrinaggio: la chiesa di Shën barbullës (S. Barbara) a Pllanë*, *Ad Limina* 3, Santiago di Compostela 2012, 43-69.

Campobasso 2016

G. Campobasso, *Alcune fonti per lo studio del Regnum Albaniae degli Angiò: documenti, epigrafi, araldica e visual evidences*, *Mèlanges de l'Ecole française de Rome – moyen Âge* 128/2, Roma 2016, 1-46.

Ceka 2005

N. Ceka, *The Illyrians to the Albanians*, Migjeni, Tirana 2005.

Charanis 1972

P. Charanis, *Ethnic Changes in Seventh-Century Bizantium*, u: P. Charanis, *Studies on the Demography of the Byzantine Empire*; *Collected Studies*, London 1972, 36-38.

Durand 1999.

J. Durand, *Byzantine art*, Paris 1999.

Durand 1992

J. Durand, *Kataloška jedinica 340. Orfevreire*, u

- Byzance L'art byzantin dans les collections publiques françaises, Musée Du Louvre, Paris 1992, 444-445.
- Čurčić 1977
S. Čurčić, Two Examples of Local Building Workshop in Fourteenth Century Serbia, *Zograf* 7, Beograd 1977, 45-46, sl. 2.
- Čurčić 2010
S. Čurčić, *Architecture in the Balkans: From Dioctetian to Süleyman the Magnificent*, Yale University Press, New Haven – London 2010.
- Ćirić 2017
J. S. Ćirić, *Things in Heaven and on Earth, visible and invisible : Triumphal arch at the west Façade of the Mother of God Ljeviška Church in Prizren*, u/in: *Niš and Byzantium* (15 International Symposium, Niš 3-5 June 2017), Niš 2017, 179-186.
- Farlati 1800
D. Farlati, *Illyricum sacrum* VI, Venezia 1800.
- Gagro 2011
K. Gagro, Predmeti zlatarstva u Dominikanskom samostanu u Dubrovniku, Z/24. Križ srpskog kralja Stefana Uroša II. Milutina, u/in: *Dominikanci u Hrvatskoj*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2011, 211, 426.
- Hammomd 1992
N. Hammomd, The Relations of Illyrian Albania with the Greeks and the Romans, u/in: *Perspectives on Albania*, Tom Winnifrieth, London 1992, 39.
- Hoxha 2020
G. Hoxha, Disa vërejtje mbi origjinën e kishës së Shën Prendes – Bogorodica Ljeviška në Prizren, *Iliria Revistë Arkeologjike* XLIII, Tiranë 2020, str. 137-147.
- Jelčić 1884
J. Jelčić (Giuseppe Gielcich), *Dello sviluppo civile di Ragusa considerato ne'suoi monumenti istorici ed artistici* 1884.
- Jelenić 1912
J. Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci* I, Sarajevo 1912.
- Kovačević 1956
F. Kovačević, *Dominikanski samostan, povijesno-kulturni i umjetnički spomenik grada Dubrovnika*, Dubrovnik 1956.
- Krasić 1972
S. Krasić, *Congregatio ragusina Ord. Praed. 1487 – 1550*, Istituto storico domenicano, Roma 1972.
- Krasić 1987
S. Krasić, Dominikanski samostan sv. Križa u Gružu (1437. – 1987.), *Croatica christiana periodica* 20, Zagreb 1987, 184-199.
- Krasić 1975
S. Krasić, Crijevićev život i rad, u/in: Stjepan Krasić (ur./ed.) *Cerva, Seraphinus Maria Bibliotheca Ragusina = Dubrovačka biblioteka*, 1, JAZU, Zagreb 1975., XII-XXV.
- Krasić 1989
S. Krasić, Crijević, Serafin Marija, Hrvatski biografski leksikon, vol. 2, Aleksandar Stipčević (ur./ed.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1989, 720-722.
- Kukuljević Sakcinski 1857
I. Kukuljević Saccinski, Izvjestije o putovanju kroz Dalamciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine 4, Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, Zagreb 1857.
- Lentić 1991
I. Lentić, Dubrovačke punce na srebrnim predmetima, u/in: I. Fisković (ur./ed.) *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća - Znanstveni skup uz izložbu Zlatno doba Dubrovnika*, Zagreb 1991, 151-153.
- Lentić 1984
I. Lentić, *Dubrovački zlatari od 1600. do 1900. godine*, Zagreb 1984.
- Logoreci 1977
A. Logoreci, *The Albanians, Europe's Forgotten Survivors*, London 1977.
- Lonza 2009
N. Lonza, *Kazalište vlasti, ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik 2009.
- Luccari 1790
G. P. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa (libri quattro)*, Nella Stamperia Pubblica Presso Andrea Trevisan, Ragusa 1790.
- Lupis 1996
V. B. Lupis, *Stonsko liturgijsko srebro do 1600. godine*, Dubrovnik 1996.

Lupis 1997

V. B. Lupis, Moćnik sv. Luke Evanđeliste iz stolnog grada Jajca, u: *Hercegovina*, N. S. 3 (11), Mostar 1997, str. 31-40.

Lupis 2000

V. B. Lupis, *Sakralna baština Stona i okolice*, Ston 2000.

Lupis 2003

V. B. Lupis, *Moćnik dubrovačke prvostolnice, doktorska disertacija*, Zadar 2003.

Lupis 2003

V. B. Lupis, Ophodno raspelo dubrovačkog nadbiskupa Reinalda Gratiana iz 1516. godine, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 27, Zagreb 2003, 81-84.

Lupis 2007

V. B. Lupis, O kasnobizantskim likovnim utjecajima u Dubrovniku, *SHP*, s. III, 34, Split 2007, 355-377.

Lupis 2009

V. B. Lupis, O moćnicima u obliku glave iz Moćnika dubrovačke prvostolnice nastalima do kraja XIV. stoljeća, *Starohrvatska prosvjeta* 36, Split 2009, 351-370.

Lupis 2012

V. B. Lupis, Staurotheca di Gerusalemme in Dubrovnik, *SHP* 39, Split 2012, 183-192.

Lupis 2014

V. B. Lupis, Liturgijsko posuđe i zavjetni darovi, u/in: K. Horvat – Levaj (ur./ed.) *Katedrala Gospe Velike*, Dubrovnik - Zagreb 2014, 226-228.

Lupis 2015

V. B. Lupis, *Dubrovačke srednjovjekovne zlatarske teme*, Zagreb - Dubrovnik 2015.

Malaj 2017

E. Malaj, Dêja në Mesjetë (Medieval Dagno and its diocese during Middle Ages), *Hylli i Dritës* 1, Tirana 2017, 122-148.

Malcolm 1998

N. Malcolm, Kosovo, *A short History*, Macmilian, London 1998.

Mazower 2000

M. Mazower, *A Short History (Modern Library Chronicles)*, The Modern Library, New York 2000.

Nedeljković 2011

S. Nedeljković, Sukob Srba i Cincara oko crkve sv. Spasa u Prizrenu (1864 – 1874), *Crkvene studije* 8, Niš 2011, 341-351.

Pace 2010

V. Pace, Staurotheken und andere Reliquiare in Rom und in Südtalien (do oko 1300.). Ein erster Versuch eines Gesamtüberblicks, u/in: U. Wedland (ur./ed.) *Domschätze in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*, Regensburg 2010, 137-160.

Popović 2016

D. Popović, God dwelt even in their bodies in spiritual wise' -relics and reliquiars in medieval Serbia, u/in: D. Vojvodić, D. Popović (ur./eds.) *Sacral art of the Serbian lands in the Middle ages*, Belgrade 2016, 133-143.

Popović 2018

D. Popović, The staurotheke of the church of Sts. Peter and Paul in Ras, Serbia. A contribution to research, 42, Beograd 2018, 73-87.

Rexha, 2009

E. Rexha, *Historiografia Serbe për Kosovën (XIII – XIX)*, Prishtinë 2009.

Rexha, 2016

E. Rexha, *Historia e kishës e monumenteve kishtare ortodokse në Kosovë nga shek. XIV. Deri XX nga historiografia Serbe*, Prishtinë 2016.

Seferović 2008a

R. Seferović, Serafin Marija Crijević – Cerva (4. listopada 1686. – 24. lipnja 1759.), dubrovački historiograf, u/in: F. Šanjek (ur./ed.) *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13.–21. stoljeće)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2008, 218-225.

Seferović 2008b

R. Seferović, Prolegomena za novu historiografiju Dubrovačke Republike, Cerva, Seraphinus Maria, u/in: *Prolegomena in sacram metropolim Ragusina*, (priredio/prepared by Relja Seferović, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2008, 9-239.

Shukriu 2011

E. Shukriu, *The "flight" of Saint Prenda Church in Prizren (Kosova). Etymology and Development*, u/in: Third international "Muhu Workshop" Flight and Emigration in Medieval Space and Mind (Gryka e Valbones (Albania), August 20-22, Tirana 2011, str. 1-14

Skurla 1868

S. Skurla, *Moćnik stolne crkve dubrovačke, izvyješće o drvu sv. Križa, Pelenici Isukrstovoj, i ostalijem moćima posvećenijem životom i smrti našega Spasitelja*, Dubrovnik 1868.

Skurla 1876

S. Skurla, *Ragusa cenni storici compilati da Stefani Skurla canon. Onor. Profess. Ginnasiale, Zagabria* 1876.

Šufflay 1925

M. Šufflay, *Srbi i Arbanasi (njihova simbioza u srednjem vijeku)*, Beograd 1925.

Tadić 1930

J. Tadić, Dubrovčani u južnoj Srbiji u XVI. stoljeću, *Glasnik skopskog naučnog društva*, knj. VII-VIII, Skoplje 1930, 201.

Timotijević 1995

R. Timotijević, *Crkva sv. Spasa u Prizrenu*, Priština 1995.

Tsigarida 1997

L. Tsigarida, K., Σταυρός της αυτοκράτειρας Ελένης Παλαιολογίνας, *Θησαυροί του Αγίου Όρους [Thesauroi tou Agiou Orous]*, u/in: A. Karakatsanis (ur./ed.), Thessaloniki Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki 1997, 346-47, br. 9.23.

Valentini 1941

G. S. J. Valentini, Passeggiate storiche nell'Alta Albania, Drini, *Bollettino mensile del turismo albanese* 1, Tirana 1941, 104-107.

Zubak 2012

M. Zubak, Serafin Marija Crijević (1686. – 1759.), *Pro tempore*, 8/9, Zagreb 2012, 484-491.

